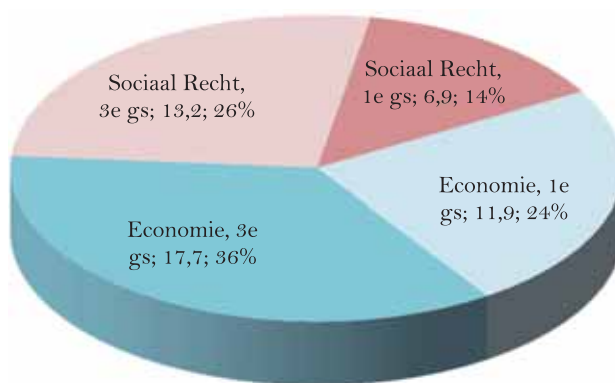

Hervorming van Sociale Regelgeving

Projectleiding: Koen Caminada, Kees Goudswaard, Guus Heerma van Voss en Barend Barentsen

Onderzoeksvraag: Wat zijn de gevolgen van maatschappelijke trends zoals vergrijzing, individualisering en internationalisering voor regelgeving en instituties op het terrein van sociale zekerheid, pensioenen en de arbeidsmarkt?

Decompositie onderzoekformatie, 50 fte in de periode 2009-2015

Academic Staff & PhD Fellows 2009-2015: Barend Barentsen (2009-2015), Jim Been (2010-2015), Gerrard Boot (2011-2015), Koen Caminada (2009-2015), Emiel Cammeraat (2015), Anita Damsteegt (2009-2014), Anja Eleveld (2009-2012), Yvonne Erkens (2009-2015), Kees Goudswaard (2009-2015), Iris Haanappel-van der Burg (2015), Beryl ter Haar (2009-2012), Paul van der Heijden (2009-2015), Guus Heerma van Voss (2009-2015), Quiuyin Hu (2013-2015), Egbert Jongen (sinds oktober 2015), Marike Knoef (2011-2015), Pierre Koning (sinds december 2015), Lieke Kools (2014-2015), Ferry Koster (2009-2013), Xiang Li (2013-2015), Relindis Meyers (2012-2015), Henk Nijboer (2009-2014), Anton Rommelse (2009-2013), Stefan Sagel (2013-2015), , Loe Sprengers (2009-2015), Stefan Thewissen (2011-2014), Maroesjka Versantvoort (2009-2010), Olaf van Vliet (2009-2015), Emma van der Vos (2015), Chen Wang (2010-2015), Jinxian Wang (2012-2015) en Tom Wildeboer (2009-2015).

Gelieerd aan (maar niet in de kern): Roel Bekker (2009-2014), Lance Compa (2014), Laetitia Fourie (2015), Ferdinand van Haasteren (2015), Jan Heinsius (2009-2013), Roelof Hansma (2014-2015), Miriam Kullmann (2009 en 2015), Megan Martin (2009-2010), Danielle Nieuwold (2010-2012), Nandi Neopaney (2009-2015), Surya Tjandra, Jaap Uijlenbroek (2014-2015) en Manon Warmerdam (2012-2013).

Looptijd: 2003 – heden

Funding: Leiden Law School, Netspar, Gak Foundation, European Labour Law Network, EU FP7

URL: <http://www.universiteitleiden.nl/en/research/research-projects/law/reform-of-social-legislation>

INHOUD

1	Introductie	4
1.1	Onderzoeksvragen en opbouw onderzoeksprogramma	4
1.2	Onderzoekers	5
1.3	Financiering	6
2.	Organisatie, leiderschap en reputatie	7
2.1	Organisatie en positionering van het programma	7
2.2	Oriëntatie en methode	8
2.3	Reputatie en leiderschap	8
3.	Publicatiestrategie en kwaliteitsindicatoren	10
3.1	Publicatieprofiel	10
3.2	Internationale oriëntatie	11
3.3	Zichtbaarheid en open access	12
3.4	Kwaliteitszorg en -indicatoren	13
4.	Wetenschappelijke prestaties	14
4.1	Stelselwijzigingen in de sociale zekerheid, pensioenen en op de arbeidsmarkt	15
4.2	Internationalisering en Europese integratie en sociale regelgeving	18
4.3	Drie kernpublicaties (en motivering van de keuze)	22
5.	Maatschappelijke relevantie	23
6.	Showcase: waar we trots op zijn	24
7	Duurzaamheid	26
8.	Sterkte-zwakte-analyse (SWOT)	27

Annex Zelfstudie 2009 – 2015 Hervorming van Sociale Regelgeving

A.	Kerncijfers en lijst met kernpublicaties	31
	A1. Kerncijfers onderzoeksteam Hervorming sociale regelgeving, Universiteit Leiden	31
	A2. Lijst met kernpublicaties	32
B.	Oraties, proefschriften en promoties 2009 – 2015	33
C.	Databases	34
D.	Verworven onderzoekssubsidies	35
E.	Overige indicatoren van academische reputatie	35
	E1. Open Access, citatiescores en impactfactoren	35
	E2. Prijzen en erkenningen	40
F.	Valorisatie	41
	F1. Maatschappelijk lijstje (selectie)	41
	F2. Workshops en seminars Hervorming sociale regelgeving, 2009-2015	43
	F3. Onderzoekpresentaties Hervorming sociale regelgeving 2009-2015	46
G.	Opbouw en samenstelling onderzoeksgroep 2009 – 2015	66
	G1. Onderzoekers Hervorming sociale regelgeving, onderzoeks-fte, 2009-2015	66
	G2. Opbouw en samenstelling van de onderzoeksgroep HSR, onderzoeks-fte, 2009-2015	68
H.	Kwantitatieve onderzoeksresultaten en publicatielijsten 2009 – 2015	69
	H1. Kwantitatieve onderzoeksresultaten per jaar	69
	H2. Productiviteit: aantal publicaties en onderzoekpresentaties per onderzoeks-fte, 2009-2015	70
	H3. Wetenschappelijke publicaties, 2009-2015	71
	H4. Vakpublicaties, 2009-2015	86

1 Introductie

1.1 Onderzoeksvragen en opbouw onderzoeksprogramma

De inrichting van de samenleving verandert door maatschappelijke trends zoals vergrijzing, individualisering en internationalisering. Deze trends leiden tot aanpassingen van regelgeving en instituties op het terrein van sociale zekerheid, pensioenen en de arbeidsmarkt. Het onderzoeksprogramma *Hervorming van sociale regelgeving* analyseert de economische en juridische gevolgen van deze ontwikkelingen (ook in internationaal perspectief), en stelt een hoofdvraag en vier deelonderzoeksvragen:

Wat zijn de gevolgen van maatschappelijke trends zoals vergrijzing, individualisering en internationalisering voor regelgeving en instituties op het terrein van sociale zekerheid, pensioenen en de arbeidsmarkt?

- (i) welke verschuivingen zijn opgetreden in de (nationale) verantwoordelijkheidsverdeling tussen publieke en private sociale regelingen?
- (ii) welke veranderingen hebben plaatsgevonden in de (her)verdeling van inkomens via sociale zekerheid en pensioenen (uitkeringen en belasting- en premieheffing)?
- (iii) in welke mate zijn de doelstellingen van sociale regelgeving (zoals inkomensbescherming, bevordering van de arbeidsparticipatie en evenwichtige arbeidsverhoudingen) gerealiseerd?
- (iv) in hoeverre is herbezinning op doelstellingen en instrumentkeuze nodig?

Het onderzoek is zowel juridisch als economisch van aard. Daarnaast worden ook sociaalwetenschappelijke inzichten betrokken in de analyses. Het grootste deel van het onderzoek heeft derhalve een duidelijk multidisciplinair karakter waarbij gebruik wordt gemaakt van diverse onderzoeksmethoden: traditioneel juridische methoden (waaronder rechtsvergelijking), economische en econometrische methoden (waaronder empirische analyse) en sociaalwetenschappelijke methoden (waaronder comparatieve welvaartsstaatanalyse).

Het onderzoeksprogramma bevat diverse projecten (zie onderdeel 4) die inhoudelijk kunnen worden onderverdeeld in twee clusters. In het eerste cluster worden hervormingen primair vanuit nationaal perspectief geanalyseerd. In het tweede cluster staat de internationale dimensie voorop.

1. *Stelselwijzigingen in de sociale zekerheid, pensioenen en op de arbeidsmarkt.* In dit eerste cluster onderzoeksprojecten worden stelselwijzigingen in de sociale zekerheid, pensioenen en op de arbeidsmarkt geanalyseerd. Daarbij komen sociaaleconomische effecten van verschillende sociale programma's aan de orde, zoals effecten op de (herverdeling van) inkomens van huishoudens en individuen. Tevens worden de juridische gevolgen van hervormingen geduid, onder meer op het terrein van de arbeidsongeschiktheid. Verder wordt onderzocht wat de implicaties van trends als vergrijzing en individualisering zijn voor de vormgeving van het stelsel van sociale zekerheid. Daarbij wordt onder meer aandacht besteed aan de grote veranderingen in de pensioenen, zowel bij de AOW als bij de aanvullende pensioenen. De nadruk ligt daarbij op financiële effecten en inkomenseffecten van hervormingen. Ook de hervorming van het Nederlandse arbeidsrecht komt in dit verband aan de orde. Het betreft onderzoek naar aanpassingen van het Nederlandse arbeidsrecht aan maatschappelijke ontwikkelingen, waaronder het ontslagrecht, de ambtelijke arbeidsverhouding (waaronder de discussie over de ambtelijke status en de integratie van de rechtspraak), de kantonrechtspraak en het recht op scholing.

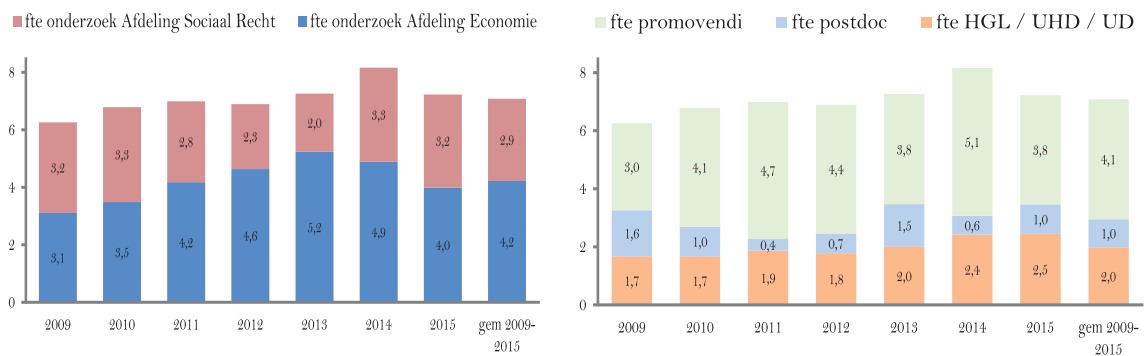
2. *Internationalisering en Europese integratie en sociale regelgeving.* Het tweede cluster projecten analyseert de invloed van internationalisering en in het bijzonder de Europese integratie op de sociale regelgeving. Er wordt onder meer aandacht besteed aan de vraag of en in hoeverre het verdwijnen van de economische grenzen een bedreiging voor de nationale stelsels van sociale zekerheid vormt. Ook wordt geanalyseerd in hoeverre de sociale stelsels in de lidstaten van de EU naar elkaar toegroeien. Verder wordt onderzocht wat de juridische en economische betekenis is van het Europese instrumentarium op het punt van sociaal beleid. De inrichting van de sociale stelsels is in beginsel een nationale verantwoordelijkheid, maar er vindt steeds meer coördinatie plaats op Europees niveau. In dit verband wordt geanalyseerd hoe effectief deze coördinatie is ten aanzien van armoedebestrijding en bevordering van de werkgelegenheid. Tevens wordt onderzocht in welke mate sociale uitkeringen en belasting- en premieheffing de inkomens in de diverse lidstaten herverdelen. Ten slotte wordt aandacht besteed aan de internationalisering van het arbeidsrecht.

Deze twee clusters van onderzoeksprojecten hangen logischerwijze samen. Veranderingen in de sociale regelgeving kunnen niet meer uitsluitend in nationaal perspectief worden gezien. De invloed van Europa neemt toe. Ook vragen rond de inkomens(her)verdeling spelen in toenemende mate op Europees niveau, zoals blijkt uit Europa 2020, waarbij een koppeling wordt gelegd tussen het bevorderen van de kennis-economie en het beperken van sociale uitsluiting. Dit heeft bijvoorbeeld geleid tot Europese afspraken over armoedebestrijding.

1.2 Onderzoekers

In de verslagperiode waren 32 onderzoekers werkzaam voor het programma en daarnaast waren nog 13 externe onderzoekers betrokken (vaak via een zogenaamde nul-aanstelling). Over de gehele verslagperiode 2009-2015 is 49,6 fte onderzoek ingezet (gemiddeld 7,1 onderzoeks-fte per jaar), ongeveer gelijk verdeeld over beide clusters van onderzoeksprojecten. Aan de 16 onderzoekers van de afdeling Economie kan ongeveer 60 procent van de totale onderzoekstijd worden toegerekend, tegenover 40 procent van de onderzoekstijd voor de 16 onderzoekers van de afdeling Sociaal recht. Omdat de onderzoekers van beide afdelingen deelnemen in beide clusters van onderzoeksprojecten (zie onderdeel 4) is een multidisciplinair team ontstaan waarbinnen wordt samengewerkt tussen de sociaal-juristen, economen en de overige betrokken disciplines. Overigens is een groot deel van de totale onderzoekstijd in de periode 2009-2015 toe te rekenen aan de promovendi (58%).

Onder de 32 onderzoekers die hebben meegewerkt aan het programma bevinden zich 14 vrouwen, ofwel 44 procent; 5 vrouwelijke onderzoekers bij de afdeling Economie (31%) en 9 bij de afdeling Sociaal recht (56%). Onderstaande figuren laten de opbouw, samenstelling en ontwikkeling van de onderzoeksgroep zien.

In totaal zijn thans 24 onderzoekers werkzaam. De sociaalwetenschappelijke onderdelen van het programma hebben een aanzienlijke impuls gehad door de aanstellingen van een nieuwe postdoc in 2012 (Knoef) en twee UHD's eind 2015 (Koning en Jongen). Sinds eind 2014 is een aantal nieuwe onderzoekers aange trokken bij de afdeling Sociaal recht, mede als gevolg van de succesvolle nieuwe master Arbeidsrecht. Het gaat hier vooral om junior-docenten die naast hun onderwijstaak een onderzoeksvoorstel moeten gaan ontwikkelen. Dat leidt er vanzelfsprekend toe dat de recente toename aan onderzoekscapaciteit zich nog niet heeft kunnen vertalen in dito onderzoekoutput.

Thans zijn 6 promovendi aan het programma verbonden, naast nog 3 externe promovendi. Over enige jaren valt dus een aantal promoties te verwachten. In de periode 2009-2015 is een aanzienlijk aantal promoties gerealiseerd, te weten 14. Waar de vorige visitatie opmerkte dat het aantal promoties laag was, kunnen we op dit punt thans en in de nabije toekomst dus succes melden.

1.3 Financiering

De beschikbare onderzoekscapaciteit binnen het programma vanuit de eerste geldstroom is relatief bescheiden, maar opgelopen van 1,7 in 2009 tot 3,6 onderzoeks-fte in 2015. De projectleiders hebben ingezet op een strategie gericht op substantiële middelen via de derde geldstroom. In de verslagperiode gaat het gemiddeld om 4,4 onderzoeks-fte per jaar (= 62 procent van de totale financiering van de onderzoeksgroep). Samengenomen is het onderzoek in deze verslagperiode voor 1,2 miljoen euro via de eerste geldstroom gefinancierd en voor 2,0 miljoen euro uit andere middelen.

Zo is aan de onderzoeksgroep een omvangrijke subsidie toegekend voor het onderzoeksproject *Hervorming sociale zekerheid*. Deze subsidie is in 2006 verstrekt door Instituut Gak en liep ultimo 2013 af; aan de deelperiode 2009-2013 kan 1,56 miljoen euro subsidie worden toegerekend. Dit omvangrijke project concentreerde zich in het bijzonder op vier aspecten van hervormingen in de sociale zekerheid: effectiviteit, verantwoordelijkheidsverdeling, inkomensverdeling en modernisering, met vraagstukken rond de 'nieuwe sociale risico's' als specifiek aandachtspunt. Het project is geleid door Goudswaard (algemeen projectleider), samen met Caminada (economie) en Heerma van Voss (sociaal recht).

Sinds 2010 worden vier promovendi gefinancierd door Chinese Scholarship Council, samen equivalent aan 720 duizend euro AIO-salarislast o.l.v. Caminada, Goudswaard, Heerma van Voss en Barentsen. Deze promovendi verrichten internationaal vergelijkend onderzoek naar de sociale zekerheid en de bijstand (Wang & Wang) en het arbeidsrecht (Hu & Li).

Een derde externe financieringsbron vormt de Europese Gemeenschap. Het onderzoeksteam *Hervorming van sociale regelgeving* heeft meegedaan aan de tweedegeldstroomcompetitie EU FP7 en een budget verworven van 140 duizend euro voor onderzoek naar ontwikkelingen in arbeidsmarktbeleid in EU-lidstaten (Van Vliet (projectleider), Koster, Caminada en Goudswaard). Daarnaast heeft de Europese Commissie een subsidie van 1,1 miljoen euro per jaar toegekend voor het *European Labour Law Network* waarin 30 deskundigen uit de EU- en EER-landen zijn samengebracht onderzoek verrichten naar een *Restatement* van het Europese individuele arbeidsrecht. De funding is bestemd voor ondersteunende staf, het betalen van deelnemende experts uit de lidstaten (waaronder Heerma van Voss en Barentsen) en het organiseren van een jaarlijks seminar. Dit ELLN-project wordt geleid door Heerma van Voss samen met prof. Waas (Frankfurt). Sinds 2012 vindt de ondersteuning van ELLN hoofdzakelijk vanuit Frankfurt plaats, zodat de financiering van de ondersteunende staf ook meer die kant op gaat. Eind 2015 is de subsidieperiode afgelopen; er is een 'bid' gedaan voor een nieuwe periode.

Een vierde externe financieringsbron vormt *Netspar Network for Studies on Pension and Ageing*. Diverse projecten met een subsidieomvang van totaal circa 300 duizend euro. Te weten: Topicality Grant voor het project *Dynamiek en loonprofielen op de arbeidsmarkt en de toereikendheid van pensioenopbouw* (o.l.v.

Caminada en Lever, 2015), Topicality Grant voor het project Verwachte pensioeninkomens in internationaal perspectief (o.l.v. Knoef, 2014), Medium Vision Grant voor het project *Pension savings and consumption needs of current and future retirees* (o.l.v. Knoef en Alessie, 2013) en Topicality Grant voor het *OECD Project Retirement Savings Adequacy* (o.l.v. Knoef en Alessie, 2012). De hiervoor genoemde subsidies van het topinstituut Netspar en NWO vinden plaats in het kader van het topsectorenbeleid.

Postdoc Knoef trekt een project in het kader van Netspar /OECD ter grootte van 45 duizend euro om de toereikendheid van pensioenen in 6 landen in kaart te brengen, een project waaraan ook Been, Caminada, Goudswaard en van Vliet deelnemen. Van Vliet en Goudswaard (2010) en Thewisse en Van Vliet (2012) hebben meegewerkt aan The CSB-Minimum Income Protection Indicators dataset (CSB-MIPI) van de Universiteit Antwerpen.

Daarnaast is nog een aantal kleinere derdegeldstroomprojecten uitgevoerd in de verslagperiode met een gezamenlijke waarde van naar schatting 100 duizend euro.

2. Organisatie, leiderschap en reputatie

2.1 Organisatie en positionering van het programma

In de beleving van de betrokken onderzoekers is in het programma de afgelopen jaren een stimulerend onderzoekklimaat ontstaan met een enthousiast, multidisciplinair team, waarbinnen wordt samengewerkt tussen de sociaal-juristen en economen en de overige betrokken disciplines. Het samenwerken tussen verschillende disciplines levert soms methodologische en praktische problemen op, onder meer door de verschillende eisen die in disciplines aan publicaties worden gesteld. De onderzoekers kunnen elkaar echter goed vinden, onder meer vanwege de gemeenschappelijke interesse in beleidsrelevant onderzoek naar actuele maatschappelijke uitdagingen. Het is niet zo, dat de juristen trachten economisch onderzoek te doen of andersom. Door samenwerking worden de beide benaderingen gecombineerd en versterken zij elkaar, zonder afbreuk te doen aan de kwaliteitseisen van de eigen discipline. Tegelijkertijd heeft een omslag plaatsgevonden van puur individueel onderzoek naar onderzoek in teamverband (met name binnen de afdeling Economie), waarbij bijdragen gezamenlijk worden besproken in de verschillende fasen van het onderzoek, waardoor zij aan *peer review* zijn onderworpen en aan kwaliteit winnen. Er worden regelmatig onderzoekseminars gehouden, waarbij steeds presentaties worden gegeven door onderzoekers uit het programma en coreferenten van buiten, of omgekeerd. De cultuur is gericht op gezamenlijk publiceren. Ook de promovendi worden betrokken bij coproducties, want de ervaring leert dat dit de onderzoekoutput ten goede komt. In navolging vinden bij de afdeling Sociaal recht, als gevolg van de recente uitbreiding met een aantal nieuwe medewerkers, sinds 2015 eveneens gemeenschappelijke onderzoekbijeenkomsten plaats. Er worden regelmatig workshops en seminars georganiseerd in het kader van het onderzoeksprogramma *Hervorming sociale regelgeving*. Het doel van de workshops is het verkrijgen van input en feedback van teamleden en externe experts, het uitwisselen van inzichten en ervaringen, het tot stand brengen van beter onderzoek en het vergroten van betrokkenheid. In de verslagperiode zijn op het terrein van hervorming van sociale regelgeving 386 onderzoekpresentaties en voordrachten gehouden, zowel in binnenland (285) als buitenland (101); gemiddeld ongeveer 55 per jaar; Annex F3 bevat een lijst van seminars en onderzoekpresentaties gedurende de verslagperiode.

2.2 Oriëntatie en methode

Het onderzoeksteam heeft een multidisciplinair karakter. De nadruk ligt op economen en juristen, maar het team kende in de verslagperiode ook bestuurskundigen, econometristen en een socioloog. Aldus is getracht om binnen de beschikbare middelen de door de vorige visitatiecommissie bepleite breedte te realiseren. Het multidisciplinaire karakter van het onderzoek komt tot uitdrukking in het gemeenschappelijke object van onderzoek en (in mindere mate) in publicaties van grensoverschrijdende aard (bijvoorbeeld Goudswaard, Barentsen & Heerma van Voss, 2014; Eleveld & Van Vliet, 2013; Eleveld & Versantvoort, 2011a en 2011b).

Er wordt gebruik gemaakt van diverse onderzoeksmethoden. In het juridisch onderzoek, in het bijzonder op het terrein van de arbeidsverhoudingen, speelt de rechtsvergelijking een belangrijke rol. Bij het arbeidsrechtelijk onderzoek binnen het *European Labour Law Network* wordt gebruik gemaakt van questionnaires onder deskundigen uit alle EU-lidstaten. De nadruk ligt op het zoeken van gemeenschappelijke elementen en is dus analytisch en beschrijvend, maar van het resultaat gaat ook een normatieve werking uit. Het economisch onderzoek heeft een flinke empirische component: er wordt gewerkt met uitgebreide datasets met behulp waarvan veranderingen in de sociale stelsels worden geanalyseerd. Zo zijn in de verslagperiode diverse internationale databestanden opgebouwd, met gegevens van Eurostat, van de OECD en de Luxembourg Income Study, waar door diverse onderzoekers van gebruik wordt gemaakt (zie Annex C). Met behulp van de data van het CBS Inkomenspanelonderzoek is in kaart gebracht of mensen voldoende pensioen opbouwen (Knopf, Been, Alessie, Caminada, Goudswaard & Kalwij, 2012, 2013, 2014, 2016). In het sociaal-wetenschappelijke onderzoek neemt vooral de comparatieve welvaartsstaatanalyse, waarbij verschillende typen verzorgingsstaten worden vergeleken, een belangrijke positie in.

Het programma kent verschillende samenwerkingsverbanden. In het kader van het door Instituut Gak gefinancierde project werd het onderzoek in de periode 2009-2013 afgestemd met onder meer Pennings (Tilburg/Utrecht), Plantenga (Utrecht) en De Beer (Amsterdam). Tevens zijn er contacten met het Instituut voor Sociaal Beleid in Antwerpen (prof. Cantillon). In het kader van het door Netspar gefinancierde project naar de toereikendheid van pensioenen wordt samengewerkt met onder meer de OECD, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Centraal Planbureau, AFM, Alessi (Groningen), Michaud (Montreal), De Bresser (Groningen) en Kalwij (Utrecht). De samenwerking met de University of Wisconsin (prof. Haveman en prof. Wolfe) is gecontinueerd. Samenwerking in de vorm van coproducties heeft plaatsgevonden met onderzoekers van de Erasmus Universiteit Rotterdam, de Universiteit van Amsterdam, de Rijksuniversiteit Groningen, de Universiteit van Tilburg, het Centraal Planbureau, het Sociaal en Cultureel Planbureau, de University of Michigan, Marquette University, Center for the Study of Social Policy (VS) en de University of Salzburg. In het kader van het EU FP7-programma op het gebied van arbeidsmarktbeleid vond samenwerking plaats met wetenschappers uit diverse lidstaten. Ook het Europese project op het gebied van het arbeidsrecht vormt een samenwerking van experts uit 31 EU- en EER-lidstaten. De leiding van dit project is in handen van de hoogleraren Heerma van Voss uit Leiden en Waas uit Frankfurt, die nauw samenwerken. Beiden hebben daarbij ondersteuning van een jurist-onderzoeker.

2.3 Reputatie en leiderschap

In de leiding van het programma is sprake van continuïteit en vernieuwing. Heerma van Voss en Goudswaard hebben het (deel)programma sinds 1997 gecoördineerd. Beiden zijn zeer actief in nationale en internationale wetenschappelijke fora en in het maatschappelijk debat. Vanaf 2006 is ook Caminada bij de leiding betrokken en is hij programmacoördinator sinds 2012; hij heeft een forse impuls gegeven aan de empirische component van het onderzoeksprogramma.

De reputatie van het programma moge blijken uit de eerdere beoordelingen, uit het feit dat de onderzoeksresultaten hun weg hebben gevonden in vele nationale en internationale publicaties en uit de substantiële financiële ondersteuning van het programma door Instituut Gak, Netspar en de Europese Commissie en door andere geldschietters; zie onderdeel 1.3.

De onderzoekers hebben diverse maatschappelijke en wetenschappelijke functies die relevant zijn voor het onderhavige onderzoeksterrein. Goudswaard was tot en met 2008 kroonlid van de SER en daarna nog lid van verschillende SER-commissies op het terrein van de sociale zekerheid. Thans is hij voorzitter van de Commissie Toekomst Pensioenen van de SER. In 2009-2010 was hij voorzitter van de door de regering ingestelde Commissie Toekomstbestendigheid pensioenen. Ook daarna adviseerde hij het Ministerie van SZW over de lopende pensioenhervorming. In de private sector was hij lid van meerdere adviesraden van verzekeringsmaatschappijen, alwaar hij vooral adviseerde op het terrein van de sociale zekerheid. Sinds 2012 is Goudswaard lid van de Raad van Commissarissen van De Nederlandsche Bank. Onlangs werd hij benoemd tot lid van de Koninklijke Hollandse Maatschappij der Wetenschappen.

Caminada en Goudswaard maken deel uit van de redactie van wetenschappelijke tijdschriften die het onderzoeksterrein beslaan. Goudswaard is lid van de Editorial Board en van de Partner Research Council van Netspar, het topinstituut op het terrein van de pensioenen. Caminada zit voorts in de Board of Governors Foundation of International Studies on Social Security en was bestuurslid van het Nederlands Genootschap Sociale Zekerheid. Caminada was ook lid van de Commissie Inkomstenbelasting en Toeslagen, lid van de SER werkgroep Belastingstelsel en extern beoordelaar van de Beleidsdoorlichting Huurtoeslag. Caminada is verder Academic Partner van het Centraal Planbureau en als country expert betrokken geweest bij het project van European Commission “on the role and impact of labour taxation” (consortium onder leiding van University Bocconi, Italië).

Heerma van Voss was tot 2012 hoofdredacteur van het Tijdschrift voor Recht en Arbeid en medewerker van het *Nederlands Juristenblad* en is thans nog annotator van de *Nederlandse Jurisprudentie*. Daarnaast was hij betrokken bij de oprichting van het eerste Europese tijdschrift voor arbeidsrecht, de *European Labour Law Journal*, waarvan hij thans redacteur is. Hij was verder lid van de SER-commissie voor arbeid, onderneming en medezeggenschap en adviserend lid van de SER-commissie die een advies heeft voorbereid voor de zgn. baan-baan-mobiliteit. Hij is raadsheer-plaatsvervanger bij het Gerechtshof 's-Gravenhage en sinds 2012 naast zijn hoogleraarschap staatsraad bij de Afdeling advisering van de Raad van State. Hij was voorzitter van diverse cao-geschillencommissies.

Barentsen is lid van de redacties van de tijdschriften *Uitspraken Sociale Zekerheid* en *Tijdschrift Recht en Arbeid*. Daarnaast is hij medewerker van het *Nederlands Juristenblad* en hoofdredacteur van *Tekst & Commentaar Sociale Zekerheid*. Hij is plaatsvervangend raadsheer bij de Centrale Raad van Beroep en het Gerechtshof 's-Gravenhage.

Van der Heijden was rector-magnificus van de Universiteit Leiden tot 2012. Verder is hij lid van de KNAW. Hij is oprichter en redacteur van het internationale tijdschrift *International Labor Rights Case Law Journal*. Hij is voorzitter van de ILO-commissie die toeziet op de naleving door de lidstaten van de vrijheid van vakvereniging. Voorheen was hij plaatsvervangend kroonlid van de SER en voorzitter van de SER-commissie voor arbeid, onderneming en medezeggenschap. In 2009 was Van der Heijden lid van de SER-commissie die een advies heeft opgesteld over de verhoging van de AOW-leeftijd. Hij is voorzitter van de Stichting Leerstoelen CAOP en van de Advies- en Arbitragecommissie Lokale Overheden. Op zijn initiatief is het *Center of Expertise for Social Justice* opgericht; de Universiteit Leiden heeft in 2013 een wisselleerstoel

Paul van der Heijden

Social Justice ingesteld die in 2014 is bezet door professor Lance Compa van Cornell University. Het Center richt zich op het brede terrein van sociale rechtvaardigheid in de wereld waarbij gedacht kan worden aan de *Fundamental Principles and Rights at Work* van de ILO, de CSR via ILO, UN en OECD, de International Framework Agreements van vakbonden, et cetera. Het is de bedoeling dat het Center een datacenter (zoekmachine voor internationale verdragen, afspraken, codes, jurisprudentie) en analyse-center wordt dat werkt in betaalde opdracht van ministeries, NGO's en bedrijven.

Boot is naast zijn deeltijd-hoogleraarschap raadsheer bij het Gerechtshof Amsterdam hoofdredacteur van het tijdschrift *Arbeidsrecht*, eindredacteur van de *Nederlandse Documentatie Sociale Zekerheid* (werkloosheid) en annotator bij het tijdschrift *Uitspraken Sociale Zekerheid*. Verder is Boot Secretary General van de European Association of Labour Court Judges, en stelt uit dien hoofde de questionnaires op voor de jaarlijkse conferenties. Hij is ook lid van het curatorium van het Nationaal Arbeidsrechtcongres. Dit is een samenwerkingsverband van de arbeidsrechtafdelingen van vier juridische faculteiten en de Vereniging van Arbeidsrechtadvocaten Nederland dat jaarlijks een arbeidsrechtcongres organiseert.

Sagel is naast zijn deeltijd-hoogleraarschap als cassatieadvocaat nauw betrokken bij de rechtsvorming op het gebied van het arbeidsrecht door de Hoge Raad. Hij is lid van de redactie van *Tijdschrift Recht en Arbeid* en medewerker van het *Nederlands Juristenblad*.

De onderzoeksgroep is door het Centraal Planbureau ingehuurd ten behoeve van het Interdepartementaal Beleidsonderzoek Inkomens- en vermogenspositie en subsidiëring 65-plussers. De Leidse onderzoekers Knoef en Been onderzochten voor het Interdepartementaal BeleidsOnderzoek (Commissie-Don) de ontwikkeling van de inkomens- en vermogensposities van 65-plussers. Daarnaast zijn varianten uitgewerkt die tot verbetering van de doelmatigheid en transparantie van het beleidsinstrumentarium leiden.

Tenslotte is onlangs Koning het team komen versterken. Koning was afgelopen vier jaar Chief Science Officer bij het Ministerie van SZW en vervult tal van activiteiten op het terrein van arbeidsmarkt en sociale zekerheid.

3. Publicatiestrategie en kwaliteitsindicatoren

3.1 Publicatieprofiel

De publicatiestrategie van de onderzoeksgroep kent de volgende prioriteiten. Allereerst is het streven gericht op artikelen in (internationale) *refereed* tijdschriften, vervolgens op artikelen in toonaangevende vakbladen en wetenschappelijke publicaties in de vorm van boekdelen. De onderzoekers hebben met succes een klimaat weten te scheppen waarin onderzoekers steeds proberen de lat iets hoger te leggen, dat wil zeggen mikken op steeds wat meer toonaangevende *journals*.

Wat betreft wetenschappelijke tijdschriften kiezen de onderzoekers van *Hervorming van sociale regelgeving* voor het publiceren in tijdschriften die een goede reputatie genieten en die naar verwachting toegang geven tot het beoogde lezerspubliek. Dat is in toenemende mate overigens een internationaal publiek. Wij menen dat deze werkwijze goed recht doet aan het beoogde doel, hoewel lastig eenduidig is te onderbouwen waarom een bepaald tijdschrift 'beter' is dan een ander *journal*. In dit verband wordt in onze publicatielijst wel onderscheid gemaakt tussen tijdschriften met blinde externe beoordeling (*refereed*) en zonder (*non-refereed*).¹

¹ Voor het nationale arbeidsrecht geldt dat geen van de arbeidsrechtelijke tijdschriften werkt met *blind review*. De artikelen hierin gelden in de overzichten als wetenschappelijk, maar niet als *refereed*. Deze tijdschriften werken wel allemaal volgens de norm dat de redacties ten minste een aantal hoogleraren in hun midden hebben en strenge eisen aanleggen. Deze 'aantekening' is van belang bij de interpretatie van cijfers over de status van de publicaties in Annex H.

In de verslagperiode zijn door de onderzoeksgroep 56 *refereed* publicaties in 36 *journals* gepubliceerd. In Annex E1 zijn gangbare indicatoren opgenomen die iets zouden kunnen zeggen over de impact van deze tijdschriften, zoals de *Thomson Reuters Impact Factor*, *Eigenfactor* en de *Article Influence' Score*). Onderstaande opsomming van *journals* waarin is gepubliceerd, is gerangschikt naar de hoogte van de *Article Influence' Score*. Deze indicator houdt rekening met en corrigeert voor de grootte van het vakgebied (zoals bekend, is de Impact Factor wel gevoelig voor de grootte van het vakgebied).

Journal of Economic Perspectives, Journal of Human Resources, Demography, European Union Politics, Socio-Economic Review, Journal of European Public Policy, Labour Economics, European Journal of Population, Journal of Economic Surveys, Journal of European integration, Journal of European Social Policy, Journal of Pension Economics and Finance, Journal of Common Market Studies, Review of Income and Wealth, International Sociology, Journal of Social Policy, Policy and Politics, Social Indicators, Empirical Economics, European Law Journal, International Journal of Human Resource Management, International Journal of Social Welfare, European Integration online Papers, Australian Economic Review, Social Policy and Administration, European Labour Law Journal, International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations, Administrative Theory & Praxis, Critical Policy Analysis, International Social Security Review, Krisis: tijdschrift voor actuele filosofie, Nederlands Internationaal Privaatrecht, Netherlands Journal of Legal Philosophy, Poverty & Public Policy, Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken en TPEdigitaal.

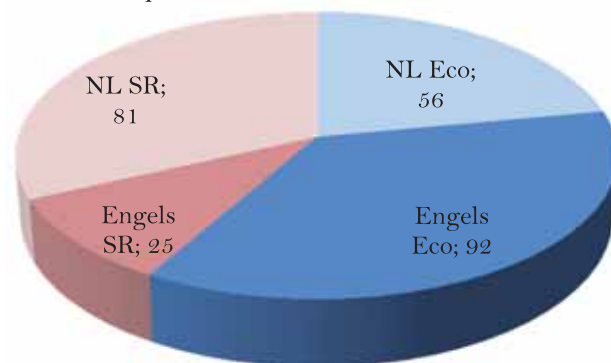
Er wordt ook nadrukkelijk aandacht geschonken aan publicaties voor een breder publiek (vakpublicaties), mede met het oog op de deelname aan het maatschappelijk debat. Dat past ook bij de thematiek van het programma. Daarnaast wordt gepubliceerd met het oog op de rechtspraak. In deze verslagperiode zijn ook enkele overzichtsstudies verschenen in boekvorm, en natuurlijk de proefschriften.

3.2 Internationale oriëntatie

Het onderzoeksprogramma heeft een sterke internationale oriëntatie, hetgeen bijvoorbeeld ook blijkt uit het toenemend aantal artikelen dat in internationale (*refereed*) tijdschriften wordt gepubliceerd. In de verslagperiode is ongeveer de helft van de wetenschappelijke publicaties in de Engelse taal verschenen. Ook het aantal coproducties met buitenlandse onderzoekers is gedurende de verslagperiode toegenomen alsmede het aantal voordrachten tijdens internationale conferenties.

De internationale poot van het onderzoek is versterkt met de aanstelling van postdoc Knoef, die vanuit een internationaal perspectief de toereikendheid van pensioensystemen in kaart brengt (samenwerkingsverband Netspar / OECD country experts). Een groot deel van de promotieonderzoeken zijn specifiek internationaal gericht, maar ook de overige promotieonderzoeken kennen een belangrijke internationale dimensie. De promovendi (en de overige onderzoekers) worden gestimuleerd om papers aan te bieden en te presenteren op internationale wetenschappelijke congressen, hetgeen inderdaad in toenemende mate plaatsvindt.

Decompositie wetenschappelijke publicaties HSR, 2009–2015

In het licht van de internationale oriëntatie kan verder worden genoemd: de uitbreiding van het onderzoeksteam met vier Chinese collega's gefinancierd via Chinese Scholarship Council (de economen Chen Wang en Jinxian Wang en de juristen Quiyin Hu en Xiang Li), een onderzoekintensief verblijf van Caminada aan het Institute of Research on Poverty van de UW Madison Wisconsin, het verblijf van Van Vliet aan Marquette University, een onderzoekintensief verblijf van Been aan RAND Center for the Study of Aging (Santa Monica, CA), een onderzoekintensief verblijf van Van Vliet als visiting scholar aan Harvard University, een verblijf van Jinxian Wang aan het Herman Deleeck Centre for Social Policy at Antwerp University (InGRID Visiting Grant), de stage van Chen Wang bij de Asian Development Bank (Filipijnen), consultancy werkzaamheden van Thewissen voor de OECD en zijn verblijf aan Oxford en de bijdragen van de onderzoeksgroep aan NEUJOBS onderzoek in het kader van het EU FP7 programma naar ontwikkelingen in het arbeidsmarktbeleid in EU-lidstaten alsmede het OECD Pension Adequacy Project.

Voorts gaf Heerma van Voss leiding aan een groot project voor samenwerking met Indonesische faculteiten gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken, "Building Blocks of the Rule of Law" (2010-2012). Dit project, in samenwerking met het Van Vollenhoven Instituut en verschillende andere afdelingen in de faculteit, beoogde primair de kwaliteit van het juridisch onderwijs in Indonesië te bevorderen, waarbij arbeidsrecht een van de vier speerpunten was. Dit project heeft tot tastbare onderzoeksresultaten geleid in de samenwerking met Indonesië. Zo is Surya Tjandra begin 2016 gepromoveerd op het Indonesische arbeidsrecht en zijn enkele onderzoekers uit Indonesië naar Nederland gekomen voor onderzoek. Ten slotte is in samenwerking met de deelnemers aan de door Heerma van Voss en Barentsen gegeven workshops een boek samengesteld over het Indonesische arbeidsrecht voor gebruik in het juridisch onderwijs aldaar. De internationale oriëntatie van het juridische onderzoek blijkt uit het hiervoor genoemde mede door Heerma van Voss opgerichte *European Labour Law Network*. De contacten binnen dit netwerk maken het voor Leidse onderzoekers gemakkelijker om zich internationaal te profileren. Hieruit is het *Labour Law Research Network* ontstaan waarvan 30 onderzoeksgroepen uit de wereld deek uitmaken. Dit netwerk biedt de mogelijkheid van uitwisseling van onderzoeksresultaten en het leggen van contacten met andere onderzoekers. Daarnaast is Van der Heijden als hoogleraar internationaal arbeidsrecht toegetreden tot de onderzoeksgroep *Hervorming sociale regelgeving*. Zijn onderzoek richt zich onder meer op de Internationale Arbeidsorganisatie, waar hij actief is als voorzitter van de commissie over de vakverenigingsvrijheid.

3.3 Zichtbaarheid en open access

In het kader van publiceren via *open access* en wetenschapscommunicatie is in de verslagperiode de website van het onderzoeksprogramma up-to-date gehouden, mede met het oog op de wetenschapscommunicatie. De website omvat informatie over de projectleiding en medewerkers, de omschrijving van het onderzoeksprogramma, *alle* publicaties die verschenen zijn in het kader van dit onderzoeksproject (downloadable), informatie over workshops en overige activiteiten, alsmede de bereikbaarheid van de medewerkers van het onderzoeksprogramma. URL: www.hsz.leidenuniv.nl. Voor meer informatie over het onderzoek naar Europees arbeidsrecht wordt verwezen naar www.labourlawnetwork.eu.

Onderzoekers worden gestimuleerd hun output in *open access* te plaatsen zodat ook andere onderzoekers er gemakkelijk en snel over kunnen beschikken. Deze strategie werpt vruchten af. Uit een meting met *Google Scholar* blijkt dat de onderzoeksgroep sinds 2011 407 papers online heeft gezet waar maar liefst 3.226 keer naar is verwezen door (andere) onderzoekers. In Annex E1 is meer gedetailleerde informatie opgenomen, waaruit blijkt in welke mate naar de publicaties van de individuele onderzoekers wordt verwezen. De top-10 van de onderzoeksgroep luidt als volgt (aantal citaties tussen haakjes): Koen Caminada (610), Kees Goudswaard (555), Ferry Koster (484), Pierre Koning (466), Olaf van Vliet (411), Marike Knoef (281), Egbert Jongen (89), Stefan Thewissen (69), Beryl ter Haar (63) en Jim Been (49).

Facultair beleid is gericht op plaatsing van de onderzoekoutput in databases van *Social Science Research Network* (SSRN) en *Research Gate*. Onderzoekers van het team *Hervorming van sociale regelgeving* scoren hier relatief goed, hoewel allerlei relativeringen bij dergelijke metingen kunnen worden gemaakt. Zo staan in de SSRN-lijst met 127 facultaire onderzoekers 5 leden van het onderzoeksteam in de top-6 met de meeste citaties, te weten: Goudswaard (no. 1), Caminada (no. 2), Van Vliet (no. 3) en Wang (no. 6); zie verder Annex E1.

3.4 Kwaliteitszorg en -indicatoren

Bij een belangrijk deel van het onderzoek is sprake geweest van externe kwaliteitszorg in het kader van de verantwoording aan de financier Instituut Gak. Er was een begeleidingscommissie ingesteld die het onderzoek jaarlijks heeft beoordeeld (post- en prospectief). Daarnaast is ieder jaar verantwoording afgelegd aan de Wetenschappelijke Raad van Instituut Gak. Deze Raad moest ook aan het eind van het jaar de onderzoeksplannen voor het jaar daarop goedkeuren, als voorwaarde voor toekenning van de jaarlijkse subsidie-tranche. Alle goedgekeurde jaarrapportages en het eindrapport zijn te raadplegen via een aparte website die voor dit project is ingericht www.hzs.leidenuniv.nl.

De bijzondere leerstoel *Leer der Sociale Zekerheid*, bezet door Goudswaard en gefinancierd door Instituut Gak, en die in Arbeidsverhoudingen bij de overheid, bezet door Barentsen en gefinancierd door Stichting Leerstoelen CAOP, worden eveneens begeleid door een curatorium dat toeziet op de kwaliteit en kwantiteit van de wetenschappelijke prestaties.

Voor het werk van het *European Labour Law Network* dat voor de Europese Commissie wordt uitgevoerd, evalueert de Commissie jaarlijks. Aan de hand daarvan wordt besloten over de voortzetting van het project. Dit netwerk beschikt tevens over een *Scientific Committee* van zeven experts uit verschillende delen van Europadië die adviseren over de belangrijkste producten van het netwerk. Het wetenschappelijke werk van dit netwerk ten behoeve van een *Restatement of European Employment Contract Law* kent een *Board of Advice* van vijf leden uit verschillende werelddelen, die het werk vanuit een breder perspectief evalueren en becommentariëren.

Ook in het kader van het EU FP7-onderzoeksproject NEUJOBS op het gebied van arbeidsmarktbeleid is een uitgebreid extern kwaliteitszorgsysteem van toepassing geweest (zie hiervoor <http://www.neujobs.eu/>). Voor het project *Retirement Savings Adequacy: saving from retirement and the role of private pensions in retirement readiness* vinden landenexperts-meetings plaats (OECD) en is het kwaliteitszorgsysteem van Netspar van toepassing (zie <http://www.netspar.nl/>). Dat wil zeggen dat alle papers in het kader van het project moeten worden goedgekeurd door een onderzoekcoördinator van Netspar, waarna een *peer review* proces plaatsvindt door de Netspar Editorial Board.

De kwaliteitszorg binnen het gehele programma *Hervorming sociale regelgeving* heeft deels een formeel karakter (regelmatige voortgangs- en evaluatiegesprekken), deels een informeel karakter. Dat laatste is een gevolg van het feit dat de onderzoeksgroep in toenemende mate een team vormt en onderzoekers eigenlijk altijd hun conceptpapers laten beoordelen door verschillende teamgenoten (interne *peer review*) en presenteren tijdens de seminars; zie Annex F2.

Overigens verloopt de formele kwaliteitszorg ten aanzien van individuele onderzoekers via de driejaarlijkse toelatingsprocedure van onderzoekers als fellow van het Meijers Instituut. In de tussenliggende periode houdt de programmacoördinator overzicht over de aard en hoeveelheid publicaties, de kwaliteit daarvan en de correcte registratie in het Lucris-systeem (zie in dit verband ook het Meijers-Instituutsdeel van het rapport). Via de jaarlijkse Resultaat- en Ontwikkelingsgesprekken van de medewerkers met de afdelingsvoorzitters, waarin output en onderzoeksplannen worden besproken, komen sterke en zwakke aspecten van individuele onderzoekers en van de kwaliteit en de kwantiteit van hun publicaties aan de orde. Zo nodig kan daar in geval van aarzelingen over kwaliteit of kwantiteit reeds worden ingegrepen.

Een indicator die ook iets zou kunnen zeggen over de wetenschappelijke kwaliteit van de onderzoeksgroep komt tot uiting in onderstaande lijst van internationale *refereed journals* waarvoor leden van het onderzoeksteam *blind reviews* hebben verzorgd gedurende de verslagperiode 2009-2015. Het is geen uitputtende lijst, maar geeft niettemin een beeld, zowel over het niveau als de tak van sport. Opgemerkt moet worden dat in het arbeidsrechtelijk onderzoek het *review process* veelal via redacties verloopt en dus niet via *blind referee*. Onderstaande lijst met 51 tijdschriften heeft daarom louter betrekking op de *journals* waarvoor de economen hebben *gerefeerd*. De lijst is gerangschikt naar de hoogte van de *Article Influence* Score die kan dienen als maatstaf van kwaliteit (Annex E1 bevat ook andere indicatoren).

Journal of the European Economic Association, Journal of Human Resources, Journal of Public Economics, Journal of Applied Econometrics, Journal of Urban Economics, European Journal of Political Research, European Political Science Review, European Union Politics, Journal of Epidemiology and Community Health, Socio-Economic Review, Health Economics, Journal of Economic Inequality, Journal of European Public Policy, Labour Economics, Plos One, Regulation & Governance, Journal of European integration, Journal of European Social Policy, Journal of Pension Economics and Finance, Journal of Population Economics, West European Politics, Journal of Common Market Studies, Review of Income and Wealth, Advances in Life Course Research, International Tax and Public Finance, Journal of Urban Affairs, Kyklos, European Societies, Journal of Social Policy, Journal of Official Statistics, International Journal of Social Welfare, FinanzArchiv, Journal of Economic Policy Reform, Ageing and Society, B.E. Journal of Economic Analysis and Policy, Cambridge Review of International Affairs, De Economist, Economics and Business Letters, European Journal of Social Security, Industrial and Labor Relations Review, International Journal of Microsimulation, International Social Security Review, IZA Journal of Labor Policy, IZA World of Labor, Journal of Aging and Social Policy, Journal of Income Inequality, Political Science Research & Methods, Poverty & Public Policy, Public Finance and Management, Research in Labor Economics en Social Policy and Administration.

4. Wetenschappelijke prestaties

In de verslagperiode zijn in totaal 632 publicaties gerealiseerd. Een deel daarvan heeft primair een wetenschappelijk karakter. Zo zijn er 13 proefschriften uitgekomen, 56 artikelen in (internationale) *reviewed journals* verschenen, kwamen 10 monografieën uit en heeft de onderzoeksgroep 166 wetenschappelijke rapporten, artikelen (non-refereed) en hoofdstukken in boeken uitgebracht. Er zijn 6 oraties gehouden. Een ander deel van de publicaties is vooral gericht op beleidsadvisering (287 vakpublicaties en 91 annotaties). Tenslotte zijn er artikelen en rapporten uitgebracht die gericht zijn op een breder publiek en vooral een bijdrage aan het maatschappelijk debat over sociale regelgeving beogen te leveren. Daarnaast hebben de onderzoekers door middel van een groot aantal lezingen en andere relevante activiteiten (zoals adviescommissies) een bijdrage geleverd aan de beleidsvorming en de spreiding van kennis op het terrein van de sociale zekerheid.

Het voert te ver om alle projecten die hebben bijgedragen aan de beantwoording van de onderzoeksvragen (zie 1.1) de revue te laten passeren. Gemiddeld werken onderzoekers gelijktijdig aan drie of vier projecten waarvan de looptijd kan variëren van enkele maanden tot maximaal 4 jaar (de nagestreefde promotieduur). In de verslagperiode zijn veel projecten uitgevoerd. Hieronder presenteren we een selectie van de meest belangrijke resultaten die inhoudelijk zijn geclusterd in twee delen (zie 1.1). Annex H bevat een volledige lijst van publicaties.

4.1 Stelselwijzigingen in de sociale zekerheid, pensioenen en op de arbeidsmarkt

Marike Knoef

De afgelopen periode is flink geïnvesteerd in een nieuwe onderzoekslijn die veel belangstelling trekt. Een goed pensioensysteem beschermt mensen tegen armoede op de oude dag en helpt mensen voldoende pensioen op te bouwen. Het onderzoeksproject 'Retirement Savings Adequacy: saving from retirement and the role of private pensions in retirement readiness', een samenwerkingsverband van Knoef, Been, Caminada, Goudswaard, Alessie (Rijksuniversiteit Groningen) en Kalwij (Universiteit Utrecht), heeft in de periode 2012-heden een groot aantal nationale en internationale publicaties opgeleverd; zie onderdeel 6. Op basis van empirisch onderzoek wordt in beeld gebracht welke middelen Nederlandse huishoudens hebben opgebouwd om hun oude dag te financieren. Het gaat om AOW-rechten, aanvullende pensioenrechten,

opgebouwd vermogen in vrijwillige pensioenproducten, de eigen woning en privévermogen. Om de toereikendheid van het inkomen tijdens de oude dag te bepalen, zijn alle bovengenoemde vermogenscomponenten op huishoudniveau geannuïtiseerd. Vervolgens zijn deze pensioen-annuïteiten gerelateerd aan het huidige (bruto) huishoudinkomen van de personen jonger dan 65 jaar. Deze vervangingsratio's geven inzicht in de mate waarin mensen hun levensstandaard na pensionering kunnen voortzetten. Deze onderzoekslijn is verder uitgebreid in samenwerking met de OECD, omdat landen heel verschillende pensioen-systemen kennen. De toereikendheid van de Nederlandse pensioenen is vergeleken met Chili, Frankrijk, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, waarbij toekomstige pensioeninkomens op individueel niveau zijn gesimuleerd, zodat ook de heterogeniteit in pensioeninkomen in beeld is gebracht. Aansluitend is onderzoek verricht naar de gezondheid van mensen met verschillende uittreedroutes. Uit dit onderzoek kunnen we concluderen dat mensen die vervroegd met pensioen zijn gegaan, werkloos zijn of als zelfstandige werkzaam zijn geen significant hogere sterftekansen hebben na 65 jaar, vergeleken met mensen die blijven werken tot tenminste 65 jaar. Dit onderzoek is geaccepteerd voor publicatie in het *European Journal of Population*. Tevens is in de verslagperiode gewerkt aan onderzoek naar de inkomenspositie van huidige en toekomstige ouderen in Nederland, verschenen in het gerenommeerde internationaal tijdschrift *Review of Income and Wealth*. Aan de hand van bovengenoemde resultaten zijn de gevolgen van een flexibele AOW-leeftijd onderzocht en gepubliceerd. Verder is algemeen bekend dat mensen met een laag inkomen gemiddeld korter leven dan mensen met een hoog inkomen en dat dit implicaties heeft voor de duur van de pensioeninkomens die mensen ontvangen. Knoef, Kalwij en Alessie hebben het verschil in levensverwachting voor mensen met hoge en lage inkomens na de pensioengerechtigde leeftijd gekwantificeerd. Dit onderzoek is gepubliceerd in het toptijdschrift *Demography*. Vermeldenswaardig is verder dat Knoef haar paper 'The trend in female labour force participation: What to expect for the future?' (samen met Euwals en Van Vuuren van het Centraal Planbureau) heeft gepubliceerd in het tijdschrift *Empirical Economics*. In dit onderzoek wordt de groei van de arbeidsparticipatie van vrouwen in Nederland tussen 1992-2004 onderzocht en worden voorspellingen gedaan om te onderzoeken in hoeverre de groei van de arbeidsparticipatie van vrouwen de kosten van de vergrijzing kan verlichten.

Jim Been

Een nieuwe onderzoekslijn gaat over zelfstandigen. Hervormingen in de sociale zekerheid hebben ervoor gezorgd dat uittreederoutes richting de pensioengerechtigde leeftijd zijn veranderd. Tevens zijn steeds meer (oudere) personen werkzaam als zelfstandige. Knoef en Been onderzochten de mobiliteit van ouderen tussen werknemerschap, werkloosheid, zelfstandig ondernemerschap en overige arbeidsmarktposities. Met behulp van een hervorming van de werkloosheidsuitkeringen onderzoeken ze hoe verhoogde eisen onder werkloze ouderen tussen 50 en 63 jaar voor het zoeken naar werk de transities tussen werk, werkloosheid en ondernemerschap beïnvloedt. Hun studie *The necessity of self-employment towards retirement: evidence from labor market dynamics and search requirements for unemployment benefits* is al te raadplegen

als Nestpar Discussion paper en zal in 2017 gepubliceerd worden in het A-tijdschrift *Journal of Human Resources*.

Het onderzoeksteam heeft onderzoek verricht naar en gepubliceerd over de sociaaleconomische effecten van verschillende programma's, zoals effecten op de (herverdeling van) inkomens van huishoudens en individuen. Caminada, Goudswaard, Been en De Graaf-Zijl (Centraal Planbureau) laten zien dat – anders dan veelal werd aangenomen – de inkomensongelijkheid in Nederland over de gehele periode 1990-2012 vrijwel stabiel is gebleven. In de periode 2001-2012 nemen zij een stijging van de primaire inkomensongelijkheid waar, maar die stijging is door belastingen en uitkeringen volledig teniet gedaan. In 2012 verminderde het stelsel van sociale uitkeringen en belastingen de inkomensongelijkheid in Nederland met 49 procent. In 1990 en 2001 lag dit percentage lager (respectievelijk 41 en 45). De verzorgingsstaat is het afgelopen decennium dus meer gaan herverdelen. De AOW- en pensioenuitkeringen verklaren het overgrote deel van de toename van de herverdeling in de periode 2001-2012; minder herverdeling is juist afkomstig van de bijstand en de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen, die door ontkoppeling van de uitkeringsniveaus en beperking van de toegang aan nivellerende kracht hebben ingeboet. Dit onderzoek heeft veel (media) aandacht getrokken en is onder ander ook gebruikt in de Miljoenennota. Dat gold evenzeer voor gerelateerd onderzoek waarin de vermogensverdeling voor Nederland in kaart is gebracht, inclusief het effect van de opgebouwde pensioenvermogens, naar aanleiding van maatschappelijke discussie die door Piketty is aangezwengeld (Caminada, Goudswaard & Knoef, 2014 en 2015).

Koen Caminada

Anja Eleveld

In dit cluster zijn ook kleinere, meer individuele projecten het vermelden waard. Zo is in de beginjaren van de verslagperiode aandacht besteed aan de *nieuwe sociale risico's* op het terrein van arbeid, zorg en scholing, met de levensloop als bijzonder perspectief (Goudswaard 2009/2010 en het proefschrift van Eleveld, 2012 dat bestaat uit zeven artikelen). In het proefschrift van Rommelse (2014) is onderzocht welke belangrijke wijzigingen zich tussen 1980 en 2010 hebben voorgedaan in het Nederlandse arbeidsongeschiktheidsstelsel en hoe die wijzigingen worden gewaardeerd. Ook het functioneren van de herverdelende werking van het Nederlandse belasting- en premiestelsel vormt object van onderzoek in dit deelprogramma. Caminada, De Kam (RUG) en Stevens (EUR) laten in diverse publicaties zien dat het lastiger wordt

om bepaalde groepen gericht tegemoet te komen met instrumenten van inkomensbeleid en dat het stelsel aan fundamentele herziening toe is (Caminada, 2015a en 2015b; De Kam & Caminada, 2010a en 2010b; Stevens & Caminada, 2009). Goudswaard (2010, 2012 en 2014) publiceerde artikelen over de hervorming van de pensioenen.

Miriam Kullman

Ook de hervorming van het Nederlandse arbeidsrecht komt in dit cluster onderzoeksprojecten aan de orde. Het betreft onderzoek naar aanpassingen van het Nederlandse arbeidsrecht aan maatschappelijke ontwikkelingen. Het onderzoek betrof onder meer de positie van de oudere werknemer, de zieke werknemer en collectief arbeidsrecht. Wat de oudere werknemer betreft wordt het onderzoek nu weer geïntensiveerd, waarbij Kullmann een coördinerende taak heeft.

Een belangrijk aandachtsgebied betreft het ontslagrecht. Heerma van Voss schreef samen met Verhulp en Sagel in het *Tijdschrift Recht en Arbeid* (2010) een bijdrage over ontslagvergoedingen en nam ook deel aan de hoorzitting in juni 2012 bij de Tweede Kamer over de hervorming van het ontslagrecht. Dit project kwam in een stroomversnelling in 2013, toen het daadwerkelijk tot een hervorming van de wettelijke regeling kwam. Sagel, Boot en Barentsen hebben verschillende (tijdschrift)publicaties aan het nieuwe ontslagrecht gewijd. Het ging hierbij zowel om commentaar én suggesties vooraf, als om uitleg en commentaar achteraf. Sagel wijdde zijn oratie aan het nieuwe ontslagrecht en verkent de mogelijkheden van ontslagvergoedingen. Heerma van Voss schreef het handboek *Arbeidsovereenkomst* in de gezaghebbende Asser-serie. Inmiddels is daarvan al weer de derde druk verschenen, waarin het nieuwe ontslagrecht is verwerkt. Boot vervaardigde samen met Houweling en Keulaerds een bundeling van de parlementaire geschiedenis van het nieuwe recht (de Wet werk en zekerheid).

Stefan Sagel

Gerrard Boot

Boot (2012) wijdde zijn oratie aan de vraag of zelfstandigen zonder personeel (ZZP-ers) meer bescherming toekomt en wat een goed criterium zou zijn om 'echte' zelfstandigen van onzelfstandige zelfstandigen te onderscheiden. Hij pleit voor afstemming met de fiscale criteria voor zelfstandigheid. In *Tijdschrift Recht en Arbeid* is over dit onderwerp een bijdrage van zijn hand verschenen (Boot, 2012). De vraag naar het wenselijke en noodzakelijke bereik van in het bijzonder de bescherming van sociale verzekeringen en basale arbeidsrechtelijke normen (arbeidsveiligheid, minimumloon, ontslagrecht) zal ook de komende jaren bij verschillende onderzoekers aan bod komen. Te denken valt onder meer aan de reikwijdte en invulling van de bescherming tegen arbeidsongevallen, art. 7:658 lid 4 BW (vergelijk Barentsen & Sagel, 2012).

Een ander project betreft de werkgeversaansprakelijkheid voor bedrijfsongevallen en beroepsziekten. Dit raakt immers niet alleen als gezegd de positie van ZZP-ers, maar is meer in het algemeen een belangrijk thema. Heerma van Voss bracht de reikwijdte van de aansprakelijkheid op grond van het goed werkgeverschap op het Arbeidsrecht diner onder de aandacht. In zijn op 28 september 2012 gehouden oratie *The wounded soldiers of bureaucracy* stelde Barentsen de bescherming tegen bedrijfsongevallen en beroepsziekten in de private en de publieke sector centraal.

4.2 Internationalisering en Europese integratie en sociale regelgeving

Kees Goudswaard

Met het onderzoek naar de invloed van Europa op de sociale zekerheid is de afgelopen jaren flinke voortgang geboekt. Caminada, Goudswaard en Van Vliet (2010) hebben de relatie tussen de economische en sociale doelstellingen van de EU geanalyseerd. Dit onderzoek is gebaseerd op empirisch onderzoek dat een flink aantal sociale regelingen, landen en jaren omvat. Het combineren van verschillende datasets en indicatoren heeft tot een aantal nieuwe inzichten geleid op het gebied van convergentie in Europa. Enkele conclusies zijn dat economische en sociale prestaties niet strijdig hoeven te zijn en dat de empirie geen steun biedt voor een *social race to the bottom*. Zij hebben diverse indicatoren voor de ontwikkeling van de sociale zekerheid in internationaal perspectief geanalyseerd, waarbij onderzocht is in hoeverre er convergentietendenzen in de Europese Unie zijn.

Ter Haar (2012) is gepromoveerd op onderzoek naar de betekenis van de open coördinatiemethode voor de ontwikkeling van een sociaal Europa. Dit heeft geleid tot diverse artikelen in internationale tijdschriften. Het bijzondere aan de open methode van coördinatie is dat die juridisch niet-bindend is, maar wel bedoeld is om juridisch effect te hebben. Vanuit verschillende invalshoeken is dan ook onderzocht in hoeverre de open methode van coördinatie in staat is om veranderingen tot stand te brengen. Het onderzoek laat zien dat juridisch gezien de open methode van coördinatie meer te bieden heeft dan werd verondersteld. Tegelijkertijd bevestigt het dat het ten volle benutten van deze methode sterk afhankelijk is van politieke wil. Conclusie is dat deze methode een belangrijk nieuw element is in de internationale rechtsorde, maar dat er in de praktijk nog niet goed gebruik van wordt gemaakt.

Beryl ter Haar

Olaf van Vliet

Ook het proefschrift van Van Vliet (2011) is gebaseerd op artikelen, waarvan er vijf zijn gepubliceerd in internationale *journals*. In het kader van de Lissabonstrategie en de in 2010 aangenomen Europa 2020 strategie wordt socialezekerheids- en arbeidsmarktbeleid gecoördineerd met een methode die juridisch gezien niet bindend is. Daarom is het de vraag hoe effectief deze vorm van Europese coördinatie is. Uit dit proefschrift blijkt dat nationale hervormingen van socialezekerheids- en arbeidsmarktbeleid daadwerkelijk door Europese coördinatie zijn beïnvloed. Dit is met name zichtbaar in het arbeidsmarktbeleid. Landen zijn steeds meer nadruk gaan leggen op activering en re-integratie om de werkloosheid te verlagen. Uit dit onderzoek blijkt verder dat sinds de jaren '80 inderdaad convergentie is opgetreden tussen

Europese verzorgingsstaten, maar dat de uitgaven aan sociale zekerheid juist zijn gestegen. In het verlengde hiervan heeft Koster onderzoek verricht naar de relatie tussen globalisering en sociale bescherming en hij heeft daarover verschillende artikelen geschreven in internationale tijdschriften. Zijn conclusies wijken af van de gangbare opvatting dat globalisering een negatief effect heeft op solidariteit en sociale zekerheid. Een belangrijke boodschap van de Lissabonstrategie en de Europa 2020 strategie is dat sociale zekerheid meer activerend moet worden. Er is een beleidsagenda voorgesteld die een verschuiving van klassieke socialezekerheidsarrangementen naar sociale investering (onderwijs, re-integratie) behelst. In een empirisch onderzoek analyseren Wang en Van Vliet (2013) deze problematiek voor verschillende Europese

landen, waarbij geprobeerd is om een brug te slaan tussen twee stromingen in de literatuur: kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Daartoe zijn nieuwe indicatoren ontwikkeld om de relevantie van mechanismen die tot dan toe alleen in kwalitatieve studies waren onderzocht empirisch te kunnen toetsen.

Chen Wang

Flexicurity is een belangrijke pilaar van de Europese Werkgelegenheidsstrategie. Op basis van kwantitatieve data is door Nijboer en Van Vliet (2012) een analyse gemaakt van veranderingen in het arbeidsmarktbeleid van Europese landen. Uit de resultaten blijkt dat sinds 1990 het beleid van veel landen tendeeert naar “flexicurity”: meer flexibiliteit en meer zekerheid. Tegelijkertijd geven de bevindingen aan dat de zekerheid is vergroot voor de insiders op de arbeidsmarkt en dat de flexibiliteit met name is vergroot voor outsiders, hetgeen strijdig is met de doelstellingen van de Europese Commissie. Empirisch onderzoek toont aan dat de sociale zekerheid een belangrijk instrument van inkomenshervreiding blijft; dat geldt vooral voor het publiek basispensioen (AOW) en de bijstand. Over dit thema is omvangrijk empirisch

internationaal vergelijkend onderzoek gedaan door Wang, Caminada en Goudswaard en in twee delen gepubliceerd in internationale *journals* (2012 en 2014). Op basis van een door het onderzoeksteam geconstrueerde dataset is de omvang en de samenstelling van de inkomensongelijkheid en het herverdelende effect van sociale zekerheid en belastingen voor 36 landen van de Luxembourg Income Study voor de periode 1970-2006 geanalyseerd (proefschrift Chen Wang, 2015). Deze onderzoekslijn laat onder meer zien hoe de inkomensongelijkheid zich in verschillende landen heeft ontwikkeld en de mate waarin de herverdeling wordt veroorzaakt door tal van socialezekerheidsregelingen en belastingen met behulp van de micro data. Samengenomen over alle 36 LIS-landen, reduceren sociale uitkeringen de inkomensongelijkheid met 85 procent, terwijl 15 procent van de reductie is toe te rekenen aan belasting- en premieheffing. Twee regelingen nemen in nagenoeg alle onderzochte landen meer dan 60 procent van de totale herverdeling voor hun rekening: het publiek basispensioen (46%) en de inkomstenbelasting (15%). Uit vervolgonderzoek voor 20 landen blijkt dat in de meeste OECD-landen de kloof tussen arm en rijk groter is geworden in de afgelopen decennia. De waargenomen stijging van de ongelijkheid in primaire inkomens, wordt voor ongeveer tweederde tenietgedaan door de toename van de herverdeling door belasting- en uitkeringsstelsels. Het onderzoek laat zien dat de publieke ouderdomspensioenen voor 60 procent bijdragen aan de toename van de herverdeling, terwijl de bijstand goed is voor 20 procent. Belastingen hebben de herverdeling in de periode 1985-2005 met circa 16 procent verminderd.

Stefan Thewissen

In het proefschrift van Thewissen (2015), dat ook is gebaseerd op artikelen, wordt ingegaan op (andere vermeende) oorzaken en gevolgen van de wijdverspreide toename in inkomensongelijkheid in ontwikkelde landen. Zo is de (inkomens)ongelijkheid tussen hoger en lager opgeleiden in Europa een belangrijk thema geworden in het maatschappelijk debat. Thewissen, Van Vliet en Wang (2013) deden internationaal vergelijkend onderzoek naar de invloed van mondialisering op inkomensongelijkheid in verschillende sectoren. Daarvoor is een uitgebreide nieuwe database samengesteld. Een invloedrijke hypothese in de politiek-economische literatuur is dat de stijging in de loonongelijkheid een gevolg is van voortschrijdende mondialisering. Op basis van een internationale vergelijking is de relatie tussen mondialisering en loonongelijkheid onderzocht. Daarvoor is gebruik gemaakt van data voor de loonongelijkheid in 17 sectoren in 10 westerse landen voor de periode 1985-2005. De belangrijkste conclusie is dat geen significante relatie wordt gevonden tussen internationale economische integratie en loonongelijkheid op sectoraal niveau.

Ferry Koster

Ander onderzoek laat zien dat de trend naar meer private sociale arrangementen de herverdelende werking van de verzorgingsstaat kan aantasten. Over dit onderzoek zijn diverse internationale publicaties verschenen (Goudswaard & Caminada, 2010 en 2016). Verder deden Van Vliet, Been, Caminada en Goudswaard (2012) onderzoek naar de inkomensgevolgen van pensioenhervormingen. Op basis van een internationale vergelijking voor de periode 1995-2007 zijn de inkomensgevolgen voor ouderen van verschuivingen in de publiek-private verhouding van pensioenen onderzocht. Een interessante bevinding is dat verschuivingen in de pensioenvoorziening van publieke naar private pensioenen (waaronder de aanvullende pensioenen in Nederland) niet hebben geleid tot hogere niveaus van inkomensongelijkheid of armoede onder

65-plussers. Overigens laat een update (*under review*) zien dat dit verband gevoelig is voor specificatie van de gebruikte OECD-data.

Door het onderzoeksteam is de afgelopen periode ook onderzoek verricht naar armoedebestrijding in internationaal perspectief (Caminada & Goudswaard, 2009 en 2010). De conclusies zijn dat de resultaten van het armoedebeleid vooralsnog teleurstellend zijn en dat er grote verschillen tussen lidstaten bestaan in de mate waarin het socialezekerheidsstelsel de armoede terugdringt. In een ander landenvergelijkend onderzoek analyseren Caminada, Goudswaard en Koster (2012) het effect van sociale uitgaven op de armoede. De multivariate analyse van armoedecijfers in EU15- en OECD-landen laat niet alleen zien dat hoge sociale uitgaven gepaard gaan met een lage mate van armoede in de onderzochte landen, maar ook in welke mate demografische, economische en andere omstandigheden invloed hebben. Vergrijzing en werkloosheid blijken enige verklarende kracht te hebben, maar de verschillen in armoede tussen landen worden vooral bepaald door de sociale uitgaven. In een trilogie van artikelen die gepubliceerd zijn in *Poverty & Public Policy* gaan Caminada, Goudswaard en Martin (National Poverty Centre, University of Michigan) in op de effectiviteit van en de (opmerkelijke) verschillen tussen de VS en Europa als het gaat om het beleid gericht op armoedebestrijding (Caminada & Goudswaard, 2009; Caminada & Martin, 2011, update en heruitgave 2015; Martin & Caminada, 2011, update en heruitgave 2015).

In het kader van het onderzoeksproject NEUJOBS, dat is gefinancierd vanuit het zevende kaderprogramma van de Europese Commissie, hebben Van Vliet en Caminada een database geconstrueerd die gegevens bevat over werkloosheidsuitkeringen van alle 27 lidstaten van de EU en 7 andere westerse landen voor de periode 1971-2009. In een rapport van Van Vliet, Caminada en

Goudswaard (2012) is onderzocht in hoeverre sociale hervormingen in Midden- en Oost-Europese landen vergelijkbaar zijn met hervormingen in de rest van Europa. Een wetenschappelijk artikel is nagenoeg gereed voor *submission*.

In het begin van de verslagperiode heeft Versantvoort (2010) onderzoek verricht naar tijdsbestedingspatronen, in internationaal vergelijkend perspectief. Dit onderzoek verschaft inzicht in de effecten van verlofregelingen en loopbaanonderbrekingen op de arbeidsparticipatie en de tijd besteed aan zorg.

Guus Heerma van Voss

Binnen dit cluster onderzoeksprojecten is ook aandacht besteed aan de internationalisering van het arbeidsrecht. In het samen met de Universiteit van Frankfurt opgerichte *European Labour Law Network* (ELLN) zijn 30 deskundigen uit de EU- en EER-landen samengebracht. Dit netwerk verricht onderzoek naar een *Restatement* van het Europese individuele arbeidsrecht. De doelstelling van de studiegroep is om gemeenschappelijke principes en een referentiekader binnen het arbeidsrecht te ontwikkelen. Het gaat hier om een omvangrijk project dat vele jaren in beslag zal nemen. Daarnaast heeft het netwerk in de periode 2008-2015 subsidie gekregen van de Europese Commissie om als haar netwerk van arbeidsrechtexperts te dienen. In dit kader worden op de website van het netwerk (www.labourlawnetwork.eu) rapportages gepubliceerd over de ontwikkelingen in 31 landen en op het EU- en EER-niveau. Voorts wordt jaarlijks een seminar georganiseerd, de afgelopen jaren over onder meer de gevolgen van de economische crisis voor het arbeidsrecht, het ontslagrecht in Europa en de vergrijzing van de arbeidsmarkt. Ten slotte zijn in de jaren 2008-2015 jaarlijkse thematische rapporten gepubliceerd. Het werk van het netwerk aan het *Restatement* is intussen voortgegaan, maar zal pas na 2015 tot de eerste deelpublicatie leiden. Het tot stand brengen van een *Restatement* is een ambitieus project dat – zo leert ook de Amerikaanse ervaring – veel tijd neemt. Het werk zal worden verdeeld over diverse afzonderlijke delen. Het eerste deel zal betrekking hebben op de *Identification of the employment relationship*. Heerma van Voss heeft een hoofdstuk geschreven in de gezaghebbende bundel over de invloed van het Europese recht op het privaatrecht, onder redactie van onder meer prof. Hartkamp.

Barentsen besteedde in commentaren op uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens aandacht aan de arbeidsverplichting in sociale-zekerheidsregelingen en het verbod van dwangarbeid (art. 4 EVRM; zie *European Human Rights Cases* 2010/99, 2011/136 en 2012/14). Daarover presenteerde hij ook een paper bij de *Society of Legal Scholars* (2013, Edinburgh). Daarnaast is hij sinds 2012 verantwoordelijk voor de ten behoeve van de Europese Commissie opgestelde *national reports* over ontwikkelingen in het Nederlandse arbeidsrecht in het kader van het ELLN.

Barend Barentsen

Yvonne Erkens

In haar proefschrift (2013) onderzoekt Erkens aan de hand van een pan-Europese studie de beginnende van rechtspleging in arbeidszaken. Het onderzoek beschrijft de ontwikkeling op het gebied van rechtspleging in arbeidszaken tegen de achtergrond van de hervormingen die de afgelopen jaren binnen de rechtspraak hebben plaatsgevonden. Er is in Nederland weinig onderzoek naar dit onderwerp gedaan. In de verschillende landen van EU is er een ten opzichte van Nederland tegengestelde ontwikkeling waarneembaar. Haanappel-Van der Burg schreef een proefschrift over de overgang van onderneming en IPR in EU-perspectief dat zij na haar aanstelling in Leiden verdedigde aan de UvA in het kader van dit programma schreef zij commentaren op de relevante EU-verordeningen.

Ook vindt onderzoek plaats op het gebied van het Internationale arbeidsrecht. Heerma van Voss publiceerde een uitgave over het Europees Sociaal Handvest. Tot slot wordt melding gemaakt van het in *Tijdschrift Recht en Arbeid* verschenen wetenschappelijke artikel van Boot (2012) over de positie van zelfstandigen zonder personeel, alsook op zijn oratie over dat thema. Belangrijk is ook zijn artikel over de 'houdbaarheid' van de Nederlandse rechtspraak over het werknemersbegrip in het licht van het FNV/Kiem-arrest van het HvJ van de EU (Boot, 2015).

4.3 Drie kernpublicaties (en motivering van de keuze)

- J. Been (2015), *Retirement, and the Financial Position of the Elderly* (dissertatie), Meijers-reeks nr. 244. Prijswinnend proefschrift op basis van internationaal gepubliceerde artikelen, die veelal in teamverband zijn geschreven met Caminada, Goudswaard, Knoef, Van Vliet, Alessie (Groningen) en Kalwij (Utrecht). Dit proefschrift ontving The Best PhD Thesis Award Netspar, 2015. De jury oordeelde: “Een mooi empirisch proefschrift dat aansluit bij de huidige discussies rondom de financiële positie van ouderen en hun arbeidsmarktgedrag. Het empirisch werk is van hoge kwaliteit en biedt relevante uitkomsten. [...] Twee van de hoofdstukken zijn reeds geaccepteerd voor publicatie in goede wetenschappelijke tijdschriften, namelijk *Journal of Pensions Economics and Finance* en *The Journal of Human Resources*, een top field journal. Al met al, een waardig winnaar.” Naast de door de jury genoemde tijdschriften is ook een hoofdstuk gepubliceerd in *International Journal of Social Welfare* (hoofdstuk 2). Het onderzoek naar *Retirement Savings Adequacy* (hoofdstuk 3) heeft in de pensioensector en in de beleidspraktijk (Ministerie van SoZaWe) veel aandacht getrokken; zie paragraaf 6 van de hoofdttekst.
- C. Wang (2015), *Essays on trends in income distribution and redistribution in affluent countries and China* (dissertatie) Meijers-reeks nr. 243. Proefschrift op basis van 6 internationaal gepubliceerde artikelen, die veelal in teamverband zijn geschreven met Caminada, Goudswaard, Thewissen (thans Oxford), Van Vliet en Wan (Yunnan University of Finance and Economics). Aan twee artikelen van dit proefschrift is de Aldi Harenaars Memorial Award uitgereikt voor Best Luxembourg Income Study Working Paper 2011 (met Caminada) én 2013 (met Thewissen en Van Vliet). De artikelen zijn gepubliceerd in *International Social Security Review*, *International Journal of Social Welfare*, *Journal of Social Policy*, en *Journal of Economic Surveys*. Dit proefschrift geeft een goed beeld van het onderzoek van de groep op het terrein van de inkomensverdeling in internationaal perspectief en de invloed van sociale zekerheid daarop.
- G.J.J. Heerma van Voss (2014), De invloed van het EU-recht op het Nederlandse arbeidsovereenkomstenrecht, in: A.S. Hartkamp, H.C. Sieburgh, L.A.D. Keus, J.S. Kortmann & M.H. Wissink (eds.) *De invloed van het EU-recht op het Nederlandse privaatrecht*, Serie Onderneming en Recht no. 81-II. Deventer: Kluwer. 613-647. Dit is een bijdrage aan een prestigieuze bundel, waaraan een breed juridisch gezelschap uit verschillende vakgebieden heeft bijgedragen. Nog los van de Europese dimensie, gaat deze publicatie daarom over de grenzen van de verschillende deelgebieden van het recht heen. Het is een studie op niveau, maar niet alleen bedoeld voor de tot in alle details van het (Europese) arbeidsrecht ingevoerde juristen. Aan de ene kant worden in dit stuk meer fundamentele kwesties aan de orde gesteld over het hoe, waarom en de grenzen van Europeesrechtelijke invloed op het Nederlandse arbeidsrecht, maar aan de ander kant komen ook meer praktische issues wat concreter aan bod. Juist het Europese element van deze publicatie maakt dat deze publicatie goed aansluit bij de onderzoekslijn van het internationale en Europese arbeidsrecht, waar ook de activiteiten in het kader van het *European Labour Law Network* (samen met Barentsen) en de proefschriften van Erkens en Ter Haar in passen. Ook in het onderzoek van Kullmann is de wisselwerking tussen Europees en ‘nationaal’ recht sterk aan de orde. In zekere zin vormt deze publicatie een synthese van veel van het onderwijs, onderzoek en advieswerk van de Leidse afdeling Sociaal recht. Het artikel is met andere woorden als het ware de vlag waaronder veel van de lading van het onderzoek wordt gedekt.

5. Maatschappelijke relevantie

Veel thema's die in het programma worden onderzocht spelen een belangrijke rol in het maatschappelijk debat. Enkele voorbeelden daarvan zijn: de consequenties van de vergrijzing voor het stelsel van sociale zekerheid en pensioenen, de gevolgen van de globalisering en Europese integratie voor de sociale bescherming, de ontwikkeling van armoede en inkomensongelijkheid, de consequenties van de verschuiving van publiekrechtelijke naar privaatrechtelijke regelingen in de sociale zekerheid en ontwikkelingen in de ontslagbescherming.

In onderdeel 6 illustreren we dat het project op het terrein van de pensioenen, waar de laatste jaren meer accent op is komen te liggen, een grote maatschappelijke impact heeft.

Het programma is ook deels gericht op de beleidspraktijk. In veel publicaties wordt het overheidsbeleid op het terrein van sociale zekerheid en arbeidsmarkt geanalyseerd, veelal ook uitmondend in aanbevelingen voor het beleid. Zoals vermeld, wordt ook in ruime mate onderzoek verricht met het oog op de rechtspraak, zoals het schrijven van kronieken, annotaties en het bewerken van handboeken. Voorts wordt samen met de Universiteiten van Amsterdam en Rotterdam en de arbeidsrechtelijke advocatuur sinds 2003 jaarlijks een Nationaal Arbeidsrechtcongres georganiseerd, waaraan zo'n 100 beoefenaren van wetenschap en praktijk gezamenlijk actuele arbeidsrechtelijke discussiepunten bespreken.

Eerdere onderzoeksresultaten hebben op verschillende manieren een rol gespeeld in de maatschappelijke discussie en in het sociaaleconomisch beleid. Zo is bijvoorbeeld het advies van de SER over de fiscalisering van de AOW-premie mede gebaseerd op de empirische analyse van Caminada en Goudswaard over de effecten van fiscalisering.

Een ander voorbeeld is het bijgestelde beeld over de Nederlandse inkomens- en vermogensverdeling – die blijkt Piketty-proof. De diverse kabinetsrapportages terzake (onder andere in de Miljoenennota) alsmede analyses van het CPB zijn gebaseerd op onderzoek van Caminada, Knoef, Goudswaard en Been. De Leidse onderzoeksgroep heeft op dit terrein een zekere reputatie opgebouwd, hetgeen ook blijkt uit het lidmaatschap van Caminada van de interdepartementale werkgroep over de presentatie en definitie koopkracht (ministeries SZW, Financiën, EZ en CPB en SCP).

Een ander voorbeeld van de maatschappelijke relevantie is het voorzitterschap van Goudswaard van de door de regering ingestelde Commissie Toekomstbestendigheid aanvullende pensioenen. Dit rapport heeft in belangrijke mate ten grondslag gelegen aan het Pensioenakkoord van sociale partners en kabinet en aan de Hoofdpijnennota van de Minister van SZW (mei 2012), waarin de contouren van de nieuwe Pensioenwet werden geschetst. Zie verder bij onderdeel 6.

Caminada was lid van de Commissie Inkomstenbelasting en Toeslagen. Het rapport heeft de nodige aandacht gekregen en veel voorstellen zijn door het kabinet-Rutte II overgenomen in het Regeerakkoord. De primaire invalshoek van het advies van de commissie is dat de arbeidsparticipatie bevorderd moet worden door werken meer lonend te maken dan op het ogenblik het geval is. Een ander voorstel is gepensioneerden en personen jonger dan de pensioenleeftijd gelijk te behandelen. Dit voorstel is mede gebaseerd op Leids onderzoek dat laat zien dat de inkomens van huishoudens ouder dan 65 jaar de komende jaren waarschijnlijk sneller zullen stijgen dan van huishoudens jonger dan 65 jaar.

Het nieuwe ontslagrecht heeft de arbeidsjuridische wereld en de maatschappij bezig gehouden. Bijna alle medewerkers van Sociaal recht zijn daar in de media, op congressen en met cursussen actief in geweest, nog afgezien van hun betrokkenheid in het wetgevingstraject als adviseur. In hun wetenschappelijke publicaties zijn zij ingegaan op de voor- en nadelen van het voorgestelde stelsel, vervolgens zijn zij zich gaan richten op de uitleg van het nieuwe stelsel.

Ook hebben verschillende onderzoekers intensieve contacten met de beleidswereld in de sfeer van de sociale zekerheid. Zo combineerde Rommelse promotie-onderzoek in Leiden met zijn werk als senior beleidsmedewerker bij het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Koning was de afgelopen jaren Chief Science Officer bij hetzelfde ministerie.

De juristen in het programma vervullen diverse rollen in de rechtspraak; zie onderdeel 2.3.

Relatie onderzoek en onderwijs

De resultaten van het onderzoeksprogramma worden rechtstreeks aan de orde gesteld in de colleges in tal van vakken op Bachelorniveau (inleidend vak Sociaal recht, keuzevak Sociaal recht, keuze- en minorvak Sociale zekerheid). Vermeldenswaardig is ook het vak *Hervorming sociale regelgeving*, ontwikkeld en gedoceerd door Goudswaard, dat de zelfde naam heeft als het onderzoeksprogramma. Binnen de opleiding Bestuurskunde is een aparte *track* gestart met daarin tal van vakken waarin sociaal-economisch beleid centraal staat. Ook in de (nieuwe) Master Arbeidsrecht komt het onderzoeksterrein aan de orde. In het vak *Privatissimum* worden studenten vertrouwd gemaakt met arbeidsrechtelijk onderzoek, waarbij papers worden geschreven over een gemeenschappelijk thema. In 2015 was dit bijvoorbeeld het nieuwe ontslagrecht. In de cursus *Empirical Researchs Methods in Law* voor de *Graduate School* (docent Caminada) worden vooral empirische toepassingen op het terrein van de sociale regelgeving behandeld. Daarnaast verdient vermelding dat verschillende onderzoekers regelmatig postacademische cursussen verzorgen. Resultaten van het onderzoeksproject dragen bij aan de onderwerpkeuze en de kwaliteit van dergelijke presentaties.

6. Showcase: waar we trots op zijn

Op het terrein van de pensioenen heeft de onderzoeksgroep de afgelopen jaren een sterke wetenschappelijke reputatie opgebouwd. Zowel het wetenschappelijke werk als de maatschappelijke activiteiten van de leden van het onderzoeksteam hebben veel impact gehad. Daarbij kunnen de volgende punten worden genoemd:

- Vele publicaties nationaal en internationaal van wat is uitgegroeid tot een expertisegroep op dit terrein. Recente artikelen in internationale, hoog aangeschreven *journals* zijn: Van Vliet, Been, Caminada & Goudswaard (2012), Goudswaard, Van Vliet, Been & Caminada (2012), Kalwij, Alessie & Knoef (2013), Knoef en De Bresser (2015), Knoef, Been, Alessie, Caminada, Goudswaard & Kalwij (2014/2016).
- Het project leidde tot samenwerking met allerlei instellingen (WRR, CPB, Netspar, OECD, AFM) en diverse onderzoekers in binnen- en buitenland.
- De groep is uitgenodigd om over het onderzoek een preadvies voor de Koninklijke Vereniging voor Staathuishoudkunde (Knoef, Goudswaard, Been & Caminada, 2014), een bijdrage in een boek van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid te schrijven (Knoef, Been, Alessie, Caminada, Goudswaard & Kalwij, 2012) en een brief in het kader van de Nationale Pensioendialoog (Knoef, Goudswaard, Been & Caminada, 2015).
- Onderzoeksubsidies kwamen onder anderen van Netspar, Instituut Gak en de OECD.
- Ons pensioenproject en de daaruit voortgekomen publicaties hebben ook veel aandacht getrokken bij maatschappelijke partijen: pensioenfondsen, verzekeraars, ministeries, politiek, Sociaal Economische Raad, en zo voorts. In de nationale dialoog over de toekomst van de

pensioenen spelen de resultaten van ons onderzoek naar de toekomstige ontwikkeling van pensioeninkomens een belangrijke rol. Op verschillende plekken is er naar verwezen, o.a. in het SER Advies Toekomst Pensioenen. Het Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid heeft ons recent verzocht om vervolgonderzoek en wil daar ook een financiële bijdrage aan leveren. Het Ministerie wil onze resultaten gebruiken voor de op te stellen kabinetsnota over de toekomst van de pensioenen.

- De maatschappelijke partners van Netspar hebben ons pensioenonderzoek in 2014 als beste verkozen en een substantiële subsidie toegekend. Het proefschrift van Been over dit onderzoek heeft de Netspar Award ontvangen voor het beste proefschrift in 2015. Meer in het algemeen is het Leidse onderzoek meerdere keren door Netspar gepresenteerd als één van de toponderzoeken.
- In de media was veel aandacht voor onze onderzoeksresultaten. Gerelateerd heeft het Leidse onderzoek een rol gespeeld in de maatschappelijke discussie over de scheefheid van de vermogensverdeling, aangezwengeld door Piketty, omdat wij met onze data de vermogensverdeling voor Nederland in kaart konden brengen, en tevens verder aanvullen met de opgebouwde pensioenvermogens (Caminada, Goudswaard & Knoef, 2014 en 2015). Dit leidde tot een uitnodiging voor een Rondetafelgesprek in de Tweede Kamer tijdens het bezoek van Thomas Piketty aan het parlement. Ook voor dit Leidse onderzoek is veel media aandacht geweest, RTL 4 nieuws, BNR Radio, de Volkskrant, NRC, nu.nl, NOS, Telegraaf, PensioenPro, Elsevier en het Algemeen Dagblad. Dit specifieke onderzoek is ook aangehaald in onder meer de Miljoenennota en de Vermogensbrief van het kabinet.
- Er is door de onderzoeksgroep de afgelopen jaren veel advieswerk gedaan op het terrein van de pensioenen. Na het voorzitterschap door Goudswaard van een regeringscommissie die zich in 2010 heeft gebogen over de toekomst van de pensioenen, is hij de afgelopen twee jaar voorzitter geweest van de SER-Commissie Toekomst Pensioenen, die het kabinet adviseert over hervorming van het stelsel, mede in het kader van de door het kabinet geïnitieerde brede maatschappelijke dialoog over de pensioenen. Ook is rechtstreeks de verantwoordelijke minister respectievelijk staatssecretaris geadviseerd over het pensioenbeleid. Tevens de Tweede Kamer door middel van meerdere optredens in hoorzittingen. Knoef heeft als deskundige een belangrijke bijdrage geleverd aan het Interdepartementaal Beleidsonderzoek naar de inkomens- en vermogensontwikkeling van ouderen.
- De onderzoeksgroep heeft een groot aantal lezingen gehouden voor de pensioensector en beleidsmakers, zowel over ons Leidse onderzoeksproject als meer in het algemeen over pensioenhervorming, zowel in binnen- als in buitenland.

7. Duurzaamheid

Thematiek onderzoek

Het programma is een wetenschappelijk en maatschappelijk relevant, sterk, dynamisch en flexibel programma. Het biedt de onderzoekers een samenhangend en verbindend kader voor onderzoek binnen en rondom de hervorming van sociale regelgeving. De vragen van het programma zijn actueel en van grote maatschappelijke en wetenschappelijke betekenis. De veranderingen op de arbeidsmarkt en in de sociale zekerheid voltrekken zich in snel tempo onder druk van maatschappelijke en economische trends. Het programma geeft inzichten die van belang zijn voor de beoordeling van de effecten van deze ontwikkelingen. De onderzoekers nemen actief deel aan het maatschappelijk en wetenschappelijk debat om de inzichten die het programma oplevert onder de aandacht te brengen en te toetsen. De maatschappelijke relevantie blijkt ook uit de belangrijke rol die onderzoekers uit het programma spelen bij de beleidsadvisering. Ook bestaan er sterke relaties met de rechtspraak. De wetenschappelijke relevantie blijkt mede uit het toegenomen aantal wetenschappelijke publicaties, waarvan een groot aantal in internationale *refereed journals*. De internationale oriëntatie van het programma is versterkt, mede dankzij subsidies van de Europese Commissie en Netspar / OECD.

Financiële structuur

Bij de vorige visitatie merkte de visitatiecommissie op dat de vitaliteit en de toekomst van het programma *Hervorming van sociale regelgeving* buiten kijf staat (score 4,5). Wel moest met onzekerheid omtrent de toekomst van het programma rekening worden gehouden in verband met de grote omvang van externe financiering. De externe financiering van het programma is echter de laatste jaren gecontinueerd en omvangrijk gebleven; zie onder 1.3. Het aanboren van externe geldbronnen kan juist ook een inspiratiebron zijn voor onderzoekers en bij succes een indicatie geven van kwaliteit. Daarnaast heeft de laatste jaren ook uitbreiding van de onderzoekformatie in de eerste geldstroom plaatsgevonden. Ook Leiden Law School heeft dus willen investeren in het onderzoek naar sociale regelgeving. Het programma is daardoor gegroeid en heeft aan kracht gewonnen. Ook wat betreft de inhoud van het onderzoek is sprake van continuïteit. Er is voortgeborduurd op de onderzoekslijnen zoals bij de vorige visitatie uiteengezet, waarbij hervorming van sociale regelgeving de overkoepelende invalshoek is gebleven; zie onder 1.1 en 4.

Samenstelling onderzoeksgroep

De samenstelling van de onderzoeksgroep is jong, evenwichtig en dynamisch. Op basis van 3e geldstroom-onderzoek is een lange (vaste) aanstelling niet mogelijk. De onderzoeksgroep heeft leren leven met dit dilemma en past het personeelsbeleid hierop aan. Zo hebben goede onderzoekers de groep verlaten om elders carrière te maken, zowel binnen als buiten de wetenschap. Kaeding is nu professor für Europäische Integration und Europapolitik aan de Universiteit Duisburg-Essen. Koster bemachtigde een UHD-positie aan Erasmus Universiteit Rotterdam en is nu hoogleraar in Tilburg. Eleveld won een Veni-beurs en werkt nu aan de VU en Ter Haar aan de UvA. Nijboer is lid van de Tweede Kamer. Versantvoort is senior wetenschappelijk medewerker bij het Sociaal en Cultureel Planbureau.

Anderzijds heeft het onderzoeksteam weer nieuwe talenten kunnen aantrekken (Knoef, Been, Thewissen, Wang & Wang, Koning, Jongen en Haanappel-Van der Burg) of kunnen behouden (Van Vliet). Knoef, Van Vliet en Erkens zijn onlangs UHD geworden en belangrijke trekkers van respectievelijk het onderzoek op het terrein van de pensioenen, Sociaal Europa en arbeidsuitsluiting.

Koning, reeds bijzonder hoogleraar arbeidsmarkt en sociale zekerheid aan de VU, brengt veel expertise met zich mee en zal een nieuwe impuls geven aan het onderzoek. Jongen is tevens senior onderzoeker bij het Centraal Planbureau op het terrein van arbeidsmarkt, belastingen en sociale zekerheid. Zijn komst versterkt de banden met het CPB en brengt de onderzoeksmethodes van het CPB op het punt van de analyse van sociaal beleid binnen bereik van de Leidse onderzoeksgroep.

Pierre Koning

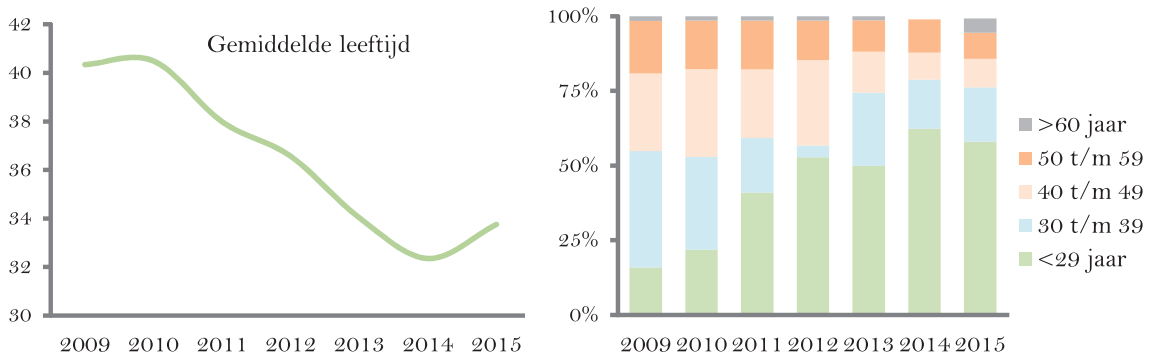

Egbert Jongen

Iris Haanappel-van der Burg

Bij de afdeling Sociaal recht is Haanappel-Van der Burg in dienst getreden. Zij schreef aan de UvA een proefschrift over Europees arbeidsrecht en versterkt de internationale dimensie van het onderzoek. Daarnaast is een aantal jonge medewerkers aangetrokken voor onderwijs én onderzoek. Het gaat hier om tijdelijke aanstellingen, waarbinnen zij een haalbaar en interessant onderzoeksvoorstel ontwikkelen. Dit heeft formeel nog niet tot de start van nieuwe promotietrajecten geleid. In feite werkt de afdeling Sociaal recht ook nog maar een jaar met deze ‘junior-medewerkers’. Het is weliswaar de bedoeling maar nog niet zeker dat deze nieuwe instroom daadwerkelijk doorgaat met een promotieonderzoek. Bij Sociaal recht ligt de komende tijd de nadruk op het vinden, opleiden en binden van jonge talentvolle (promotie) onderzoekers.

8. Sterkte-zwakte-analyse (SWOT)

Kracht

- Het programma heeft bij de vorige visitaties en in de mid-term evaluatie hoge beoordelingen gekregen, met name op de punten maatschappelijke relevantie, vitaliteit en internationale oriëntatie. Op deze sterke punten is in de afgelopen periode voortgebouwd.
- De wetenschappelijke relevantie blijkt mede uit het toegenomen aantal wetenschappelijke publicaties, waarvan, conform de ambitie, een toenemend aantal in internationale *refereed journals*. De internationale oriëntatie van het programma is versterkt, mede dankzij subsidies van de Europese Commissie en Netspar / OECD en meerdere internationale samenwerkingsverbanden.
- De vragen van het programma zijn onverminderd actueel en van grote maatschappelijke betekenis. De veranderingen op de arbeidsmarkt en in de sociale zekerheid voltrekken zich in snel tempo onder druk van maatschappelijke en economische trends. De onderzoekers nemen actief deel aan het debat op deze terreinen en spelen een belangrijke rol bij de beleidsadvisering. Ook bestaan er sterke relaties met de rechtspraktijk.

- Het gebleken vermogen om substantiële externe middelen aan te trekken, in totaal voor circa vijf miljoen euro sinds 2005, getuigt eveneens van de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie en de vitaliteit van het onderzoek.
- Het programma heeft een multidisciplinair karakter. Dat sluit ook goed aan bij de thematiek van sociale zekerheid en arbeidsmarkt, die veel facetten kent.
- De vorige visitatiecommissie constateerde dat er binnen het programma weinig promoties werden gerealiseerd. De verklaring daarvoor was dat in 2005/2006 een forse impuls is gegeven aan het programma, vooral via externe financiering. Enkele jaren daarna konden de vruchten daarvan worden geplukt: in de periode 2009-2015 zijn 14 promoties gerealiseerd.

Verbeterpunten

- De koers is gewijzigd op de punten waar de vorige visitatiecommissie en de *mid-term* beoordeling door prof. Leijnse kanttekeningen plaatsten. Beiden constateerden een beperkte samenhang tussen de twee deelprogramma's (respectievelijk economisch en sociaal-juridisch). Naar aanleiding hiervan zijn de deelprogramma's geschrapt en zijn de onderzoeksvragen opnieuw gestructureerd. De deelnemers van het programma zijn meer projectmatig gaan werken. Getracht wordt de samenhang in het onderzoek verder te versterken door onder meer frequenter onderzoekoverleg en de organisatie van seminars waar presentaties over alle lopende projecten worden gehouden.
- De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat deze inspanningen nog niet hebben geleid tot het frequent gezamenlijk publiceren door economen en sociaal-juristen. De samenwerking betreft vooral het vanuit verschillende disciplines onderzoeken van met elkaar samenhangende thema's op het terrein van de sociale regelgeving. Wel zijn enkele projecten in ontwikkeling om de samenwerking te versterken. Daarnaast vindt over en weer regelmatig gezamenlijke begeleiding van en samenwerking tussen promovendi plaats.
- Het aantal *wetenschappelijke* publicaties op de terreinen van het sociaal recht blijft in verhouding nog achter (wel is een flink aantal proefschriften gerealiseerd) en zal moeten toenemen. De afdeling Sociaal recht heeft de afgelopen twee jaren een zeer succesvolle masteropleiding Arbeidsrecht ontwikkeld. Noodgedwongen was er daardoor minder tijd beschikbaar voor onderzoek. Nu deze Master succesvol loopt, ontstaat er meer ruimte voor onderzoek. Ook de recente aanstellingen van nieuwe medewerkers zal naar verwachting bijdragen aan een toename van de wetenschappelijke output de komende jaren. Daarbij zal het ten dele blijven gaan om Nederlandstalige publicaties, omdat het onderzoeksobject zich niet altijd goed leent voor publicatie in *refereed journals*. Niettemin worden internationale publicaties uitdrukkelijk bevorderd. Daarnaast wordt ook in toenemende mate deelgenomen aan internationale congressen en worden daar ook papers gepresenteerd door juridische onderzoekers, ook al is dit in de rechtswetenschap nog geen algemeen gebruik.

Kansen

- De thematiek van het programma zal ook de komende jaren belangrijk zijn. Onderwerpen als ontslagbescherming, pensioenhervorming, inkomenspolitiek en recent ook vermogensverdeling staan sterk in de belangstelling. De onderzoeksgroep kan en wil een belangrijke bijdrage blijven leveren aan het wetenschappelijk en maatschappelijk debat over deze thema's.
- De investeringen in het onderzoeksprogramma gedurende de afgelopen jaren kunnen de komende jaren veel vruchten afwerpen. We verwachten een flink aantal (internationale) publicaties, waaronder een aantal in toptijdschriften. De komende vier jaren zullen naar verwachting 9 promoties in het programma worden gerealiseerd.
- Eind 2015 zijn twee zeer ervaren economen aangetrokken (dr. Egbert Jongen en prof. dr. Pierre Koning) die een bijzonder sterke onderzoekrecord hebben op het terrein van arbeidsmarkt en sociale zekerheid. Dat geeft zonder twijfel een sterke impuls aan het programma voor de komende tijd.

- Er bestaan goede kansen om de komende jaren nieuwe externe financiering aan te trekken. De onderzoeksthema's lenen zich daarvoor en de programmaleiders en postdocs hebben daar ervaring mee. Zo is onlangs een nieuw programmavoorstel ingediend bij Instituut Gak. De bestaande financiering door Netspar loopt voorlopig nog, maar van beide zijden bestaat het voornemen om ook na afloop van de huidige *grant* de onderzoekbanden aan te houden.
- Ook vanuit de eerste geldstroom kan versterking plaatsvinden, onder meer door de participatie in het universitaire profileringsonderzoek *Interaction between legal systems 2.0*. Hiertoe is in competitie een subsidie verworven van € 280.000 (coördinatie Van Vliet). Tevens start dit jaar een project samen met Criminologie. Het vooruitzicht is dus dat de er – naast de bestaande externe samenwerkingsverbanden – ook meer samenwerking komt binnen Leiden Law School.

Risico's

- Bij de vorige visitatie merkte de visitatiecommissie op dat de vitaliteit van het programma *Hervorming van sociale regelgeving* buiten kijf staat, met een hoge relevantie, maar dat met onzekerheid omtrent de toekomst van het programma rekening moest worden gehouden in verband met de grote omvang van externe financiering. Dit probleem is vanzelfsprekend inherent aan tweede- en derdegeldstroomonderzoek. Daar staat tegenover dat het verwerven van externe onderzoeksmiddelen een belangrijke indicator voor kwaliteit is. Er kan nu worden vastgesteld dat het programma ook de afgelopen jaren nieuwe externe middelen heeft gevonden. We ervaren dat het aanboren van externe geldbronnen juist ook een inspiratiebron kan zijn voor onderzoekers.
- De programmaleiding ziet het als een uitdaging om steeds nieuwe middelen voor het onderzoek te verwerven. Zowel bij de vorige visitatie als bij de *midterm* door Prof. Leijnse is ook gewezen op de wenselijkheid van meer financiering uit de eerste geldstroom. Die is er inmiddels ook gekomen: de uit de eerste geldstroom gefinancierde onderzoekformatie is in de laatste jaren aanzienlijk toegenomen. De continuïteit van het programma is dus goed gewaarborgd.
- De onderzoeksgroep realiseert zich dat het meedoen in de voorhoede van de (internationale) wetenschap op gespannen voet kan staan met het streven om ook maatschappelijk relevant onderzoek te doen. Het zowel meedoen in de internationale wetenschap als in maatschappelijk relevant onderzoek vereist een bepaald soort onderzoekers die op beide benen kunnen lopen, hetgeen niet vanzelfsprekend is. Van dit gevaar is de groep zich goed bewust en er wordt ook naar gekeken bij het aantrekken van nieuwe mensen.

Conclusie

De thematiek van het programma *Hervorming van sociale regelgeving* zal in de komende tijd onverminderd actueel en belangrijk zijn. Vanuit een multidisciplinair perspectief wil de onderzoeksgroep in wetenschappelijk opzicht vernieuwende bijdragen op dit terrein blijven leveren, die tevens van belang zijn voor het maatschappelijk debat.